

Saemiedigkiebievnese saemien gielen bijre

AALKOE	5
<i>Tjiertestimmieh .....</i>	<i>6</i>
AARVOEVÅAROME SAEMIEN GIELESE	7
MIERIEH	7
<i>Nasjovnaale laakh.....</i>	<i>7</i>
<i>Gaskenasjovnaale konvensjovnh jñh bæjhkoehimmieh .....</i>	<i>9</i>
<i>Saemiedigkien stuvremetjaatsegh gielen bijre .....</i>	<i>10</i>
<i>Laavenjostoelatjkoeh åtnoen bijre guektiengielevierhtijste .....</i>	<i>10</i>
<i>Laavenjostoelatjkoeh fylhkentjæltigujmie.....</i>	<i>11</i>
<i>Noerhtelaanti laavenjostoe – Saemien parlamentarihkeles raerie .....</i>	<i>11</i>
<i>Diedtejoekedimmie saemien gielen sisnjelen .....</i>	<i>11</i>
<i>Saemiedigkie .....</i>	<i>12</i>
<i>Saemien gielejarngh.....</i>	<i>12</i>
<i>Departemeenth.....</i>	<i>13</i>
<i>Fylhkenålma.....</i>	<i>13</i>
<i>Tjæelh jñh fylhkentjæelh .....</i>	<i>13</i>
DAAJROEVÅAROME	14
<i>Daarjoe ovmesse gieletsiehkiej bijre .....</i>	<i>16</i>
<i>Noerhtesaemien jienebelåhkoedajve .....</i>	<i>17</i>
<i>Noerhtesaemien unnebelåhkoedajvh.....</i>	<i>17</i>
<i>Julevsaemien gieledajve.....</i>	<i>17</i>
<i>Åarjelsaemien gieledajve .....</i>	<i>18</i>
<i>Luvliesaemien jñh pijtesaemien gieledajve.....</i>	<i>18</i>
<i>Saemien staarine.....</i>	<i>19</i>
<i>Daajroe byögkeles saemien gielesoejkesjimmien bijre .....</i>	<i>19</i>
<i>Daajroe byögkeles gielesoejkesjimmien bijre Skandinavijen ålkolen.....</i>	<i>20</i>
DAH UVTEMES HAESTEMH	20
BARKOESUERKIEH	22
<i>Barkoesuerkie 1: Diedte saemien gielen åvteste.....</i>	<i>22</i>
<i>Saemiedigkie diedtem åtna saemien gielem evtiedih .....</i>	<i>23</i>
<i>Diedtejoekedimmie jñh iktedimmie gieleråajvarimmijste .....</i>	<i>24</i>

<i>Tsiehkien bijre saemien gielide</i>	25
<i>Vaaksjome- jih klääkemeåårgane saemien gielide</i>	25
<i>Barkoesuerkie 2: Mierietsiehkies saemien gielese</i>	26
<i>Saemielaaken gielenjoelkedassh jih reerememaallh</i>	26
<i>Ekonomieles mierieh</i>	28
<i>Almetjen vierhtieh</i>	30
<i>Barkoesuerkie 3: Gieleutnijh</i>	32
<i>Gielesertiestimmie hiejmesne</i>	32
<i>Gielesertiestimmie hiejmen ålkolen</i>	32
<i>Saemien aalkoelierehtimmie geerve almetjidie</i>	33
<i>Gieleguedtijh</i>	34
<i>Barkoesuerkie 4: Åtnoe saemien gieleste</i>	35
<i>Voerkes åtnoe saemien gieleste</i>	35
<i>Saemien gielejarngh</i>	36
<i>Gielesijjeh</i>	37
<i>Saemien gielem våajnoes darjodh byögkeles tjiehtjielisnie</i>	37
EKONOMELLES JIH REERELES KONSEKVENSJH	38
LIDTERATUVRELÆSTOE	40

Ij mejtegh*ij mejtegh**dan giengeles**almetjen luvnie baatsa**goh ietniengiele**Mij åssjaldabkide loevene**miielide geerjehte**jih jieledvuekiem**lajnoedabta****Inte något****Inte något**så djupt**blir kvar hos människan**som mordersmålet**Som löser tankarna**breder ut vårt sinne**och lenar**sättet att leva**Paulus Utsi*

Aalkoe

Saemiedigkie sæjhta daejnie bièvesinie aktem bijjemes politihkem buektedh saemien gielen bijre; mij edtja otnjegem vuesiehtidh jih prinsihpeles gyhtjelassh tjielkestidh åtnoen jih evtiedimmien bijre saemien gieleste. Saemiedigkien åejvieuimie juktie saemien gielem evtiedidh lea utnijelåhkoem lissiehtidh, jih åtnoem lissiehtidh saemien gieleste. Juktie daejtie ulmide jaksedh dle daerpies faamoesuerkide jih diedtejoekedimmiem tjielkestidh Saemiedigkien jih reerenassen gaskem. Gosse edtja naemhtie tjielkestidh dle tjuara laakh jih mierietsiehkieh giehtjedidh jih jarkelidh. Daate åejviefokusem åtna daennie bièvesinie. Saemiedigkiebièvesie saemien gielen bijre haestemh, ulmieh jih strategijh ållermaahta, 4 barkoesuerkiej sisnjeli;

- Diedte saemien gielen åvteste
- Mierietsiehkieh saemien gielese
- Gieeutnijh
- Åtnoe saemien gieleste

Saemiej reakta jijtje nænnoestidh mijjen gielen, mijjen kultuvren jih jieledevuekien bijre lea vihtiestamme nasjovnaale jih gaskenasjovnaale laakine. Daate sæjhta jiehtedh saemiej lea reakta otnjegem nænnoestidh dan bæetijen aejkien gieleepolitihkese. Mijjen aaj reakta lierehtimmiem åadtjodh jih saemien gielem nåhtadidh. Jalhts nasjovnaale jih gaskenasjovnaale nænnoestimmieh gååvnesieh, dle læjhkan akte guhkies sille gaskem dam reaktam gielem nåhtadidh, jih dam tjielke nuepiem gielem nåhtadidh jih gielem evtiedidh siebriedahkesne.

Saemiedigkiebièvesie saemien gielen bijre buerkeste jih digkede maam råållide jih politihkeles faamojde Saemiedigkie edtja gielegyhtjelassine utnedh. Daerpies aktine tjielkebe joekedimmine diedteste, buerebe iktedimmie råajvarimmijste jih hijven dirregh dan bæetije gielebarkose.

Gosse saemielaaken gielenjoelkedassh eelkin juhtedh 1992, dle aaj laakine vihtesti mah tjielth mah edtjin meatan sjidtedh saemien gielen reeremedajvesne. Akte onne låhkoem tjieltijste lea meatan daennie dajvesne, jih daah tjielth diedtem utnieh sijjen årroejdie saemien gielesne hoksehtidh. Nov lea akte stoorre haesteme saemielaaken gielenjoelkedassh ajve tjieltide reeremedajvesne feerhmie, dan åvteste dah saamastallije årrojeh Nöörjesne eah seamma reaktam utnieh nåhtadidh jih lierehtimmiem åadtjodh saemien gielesne. Seamma tijjen dle ovmesseie vuarjasjimmieh jih goerehtallemh vuesiehtieh dah tjielth eah ellieslaaken nahkesjh sijjen diedtem illedh guektiengieledh dienesji bijre.

Jarkelimmie årromeguvveste jih sjiehtesjimmie orre tjeltijste saemien gielen reeremedajvese dej minngemes jaepiej, vuesehte daerpies saemielaaken gielenjoelkedasside staeriedidh. Bièvesie daam dæriesmoerem digkede, jih vihteste byögkeles reereme akte staateles diedte, jih dah mah saemiestieh reaktam utnieh hoksehtimmiem åadtjodh saemien gielesne, saht gusnie årroeminie. Daate sæjhta jiehtedh saemielaaken gielenjoelkedassh edtjeh abpe laantem feerhmedh. Saemiedigkiebièvesie daan beajjetje reerememaallem heajhta, jih buerebh vuajna dah tjielth mah Leah reeremedajvesne daan biejjien, goh laavenjostoguejmieh eevtjemisnie jih evtiedimmesne saemien gieleste. Daate sæjhta jiehtedh diedte guektelen juakasåvva, gusnie Staate diedtem åtna byögkeles dienesji åvteste jih naemhtie daam ekonomesle jih reereles diedtem åtna ihke tjielth, fylhkentjuelth jih byögkeles institusjovnh dejtie saamastallije årroejdie saemiengielesne hoksehtieh. Saemiedigkien lea diedte saemien gielem evtiedidh, jih vuajna daerpies laavenjostoem jih vierhtide eevtjedh, juktie gielem evtiedidh ovmesseie daltesinie siebriedahkesne. Daejne jarkelimmie dle daerpies sjædta aktine moenehtsinie, man mandaate lea salkiehtidh jih jarkelimmieh raeriestidh laakine jih faamoe- jih diedtesuerkesne saemien gielen sisnjelen.

Gosse ekonomeles, almetjen jñh reereles vierhtieh fáâtesieh, dle díhte akte stoerre haesteme gosse barkeminie saemien giëlem eevtjedh. Daate lea mierietsiehkich mah tjuerich stieresne árrodh jis edtja maehthedh saemien giëlen báetije aejkiem gorredidh. Bievnese daejtie haestiemié digkede, jñh aktem politihkem soejesje mij edtja viehkiehtidh visjovnijumie jñh ulmiejgumie niërkhedh, juktie saemien giëlem eevtjedh jñh evtiedidh.

Saemiedigkien áejvieulmie jñh Saemiedigkien giëlepolitihke juktie saemien giëlem evtiedidh, lea lähkoem lissiehtidh dejsie mah saemien náhtadieh. Eevre vihkeles saemien giëlen báetijen aejkien gaavhtan, saemiengieledh almetjñh læssanieh. Bievnesen váarome lea dah ovmesse giëledajvh jñh dah daerpiesvoeth giële átna juktie gorredidh, eevtjedh jñh giëlem evtiedidh dejnié ovmesse dajvine. Aaj vihkeles tjelke nuepich gáávniesieh mijjen giëlem náhtadidh jienebh siebriedahkesuerkine. Tjuara átnoem saemien giëleste lissiehtidh ovmesse daltesinie siebriedahkesne, jñh eevre vihkeles jienebh institusjovnh diedtem vaeltieh ihke saemien vielie átnasávva.

Saemien giëlen tsiehkíe lea joekehts, ij ájve giëli gaskem men aaj giëli sisnjeli. Dan ávteste tjuara ovmesse strategijñh utnedh juktie eevtjedh jñh evtiedidh saemien giëlem. Juktie vielie daajroem skááffedh dej ovmesse giëletsiehkíej bíjre, jñh naemhtie buerebelaakan dej ovmesse strategijgumie lyhkesidh, dle daerpies aktine jaabne goerehtalleminie guktie lea giëline.

Saemiedigkiebievnese saemien giëlen bíjre lea illedahke aktede proseseste Saemiedigkesne. Bievnesinie niërhki aktine stoerre giëlekonferansine, maam Saemiedigkie öörnedi Tromsøse suehpeden 2011. Konferansesne háalijñh ovmesse siebriedahkesuerkíjste, jñh konferanse akte hijven váarome sjídti bievnese barkose. Suehpeden jñh ruffien 2012 dle Saemiedigkieraerie jienebh gaahpoch tjáanghkoeh átneme, gusnie raerich bievnese báateme. Aaj tjaaleldh raerich bievnese báateme almetjístie, institusjovnijste jñh siebrieste. Akte gamte politihkeles digkiedimmie orreme Saemiedigkieraeresne jñh Saemiedigkien stoerretjáanghkosne. Saemiedigkieraerie aktem tjelkestimmie böökti saemien giëlen bíjre aamhtesisnie 18/12, Saemiedigkien stoerretjáanghkosne. Díhte lea váarome Saemiedigkiebievnese saemien giëlen bíjre. Fierhten jaepien prijeradimmieh jñh ráajvarimmieh edtjích váajnoes árrodh Saemiedigkien budsjedtesne, jñh illedahkesne jaepiebievnese.

Tjierestimieh

Juktie dam seamma goerkesem utnedh, dle vihkeles sáemies diejvesh tjelkestidh mah sijhtieh vihkeles árrodh bievnese. Mijjích sijhtebe dannasinie tjieresidh guktie mijjích daejtie diejvesidie guarkebe.

Ietniengíele: Daennie bievnese náhtadamme dan voestes giëlen bíjre maam gáetesne liereme. Maahta aaj jienebh ietniengíelh utnedh dastegh jienebh giëlh seamma tíjen liereme. Jeatjah lehkesne veartenisnie (vuesiehtimmien gaavhtan luvlie-asiatike laantine) ietniengíele átnasávva goh diejvese dan giëlese dan etnihkeles dáahkan mestie almetje báata, saht guktie giëlemaahtoe lea.

Voestesgiële: Njaalmeldh, kanne aaj tjaaleldh, áejviegiële. Lierhtimmesne átnasovveme dan giëlen bíjre mij áejviegiëline veeljesávva.

Mubpiengíele: Giële maam akte almetje ij voestesgiëline utnieh, men maam liereminie jallh liereme aktene byjresinie gusnie almetjñh dam biejjeladtje giëline náhtadieh. Mubpiengíele maahta aaj fierhne giële árrodh mij ij leah almetjen voestesgiële, dsj. dovne mubpiengíele jñh ammesgiële.

Giëleguedtjñh: Vájkeles giëleutnijñh mah vierhtiealmetjinie átnasuvvieh giëlelierhtimmesne.

Giëlesijjích: Giëlesosiologes diejvese, náhtadamme sijjích jallh institusjovni bíjre gusnie giële átnasávva.

Gieledajve: Gielegeografeles diejvese mij dajvem buerkeste gusnie akte giele átnasávva.

Jienebeláhkoeajve: Dajve gusnie jienebeláhkoe árroejjistie saemien biejjeladtje náhtede.

Guektiengieleldh: Akte almetje guhte göökte voestesgieligujmie byjjenamme, jih mah gáabpegh gielh seamma hijven haalvoeh, jallh akte almetje guhte sov aarkebiejjien göökte gielh náhtede jih jijtjemse gáabpaginie damtije, jalhts gielehaalveme ij leah seamma hijven gáabpaginie gieline.

Gelliegieleldh:

Akte almetje guhte gööktine jallh jienebh gieligujmie byjjenamme, jih mij jijtjemse daej gieligujmie damtije jih/jallh akte almetje mij jijtjemse damtije jienebh gieligujmie jih jienebh gielh náhtede sov aarkebiejjien, jalhts gielehaalveme ij leah seamma hijven gaahkine gieline.

Aarvoeváarome saemien gielese

Saemien giele akte maadthaarvoe saemien siebriedahkesne. Gorredimmie jih vijriesábpoe evtiedimmie gieleste lea dannasinie jitsisnie vihkeles, jih ij leah daerpies dam buerkiestidh jeatjah fáantojne. Akte tjielke vihtiestimmie man ávteste giele dan vihkeles, lea saemien giele lea daerpies jis edtja jijtjemse tjaeledh Saemiedigkien veeljemeláhkose.

Saemien lea akte dejstie maadthbiehkijste mijjen kultuvresne, jalhts eah gaajhkesh gielem haalvoeh. Dihte akte giele maam mijjich reaktam utnebe eevtjedh jih evtiedidh, dovne mijjen luvnie goh almetje jih siebriedahkesne. Daate reakta faamoem átna saah man hijven fiereguhte mijjeste gielem haalvoeh. Reakta mijjen gielese lea akte aarvoe mij lea váarome abpe gielebievnesasse. Gaajhkesidie mah gielem maehtieh, dle akte stoerre aarvoe saemien náhtadidh dan gelline tsiehkine goh gáarede aaj fuelhkien jih voengen álkolen, goh byögkeles kontovrinie, healsoesuerkesne, skuvlesne, gærhkosne jih reaktasuerkesne.

Akte aarvoe gosse mijjen giele váajnoes dorjesávva siebriedahkesne. Gosse akte giele átnasávva jijnjh ovmessie tsiehkine, dle disse aktem váajnoes aarvoem vadta, seammalaakan goh jeatjah gielh. Dagkeres váajnoes seammavyörtogsvoete gieli gaskem lea seamma tijn akte guvvie dan seammavyörtogsvoetese almetji gaskem. Jalhts mijjich daamtaj saemien állermaahtha goh akte giele, dle nöörjen raastebielesne saemich mah aerpievuekien ektiedimmiem utnieh vijhte joekehts saemien gielide. Daah vijhte gielh leah luvliesaemien, noerhtesaemien, julevsaaemien, pijtesaaemien jih áarjelsaaemien. Ektiedimmiem utnedh akten daejstie gielijste daennie saemien gellievoetesne lea akte aarvoe saemide, daate aarvoe lea aaj akte váarome daan gielebievnesasse.

Mierieh

Nasjovnaale laakh

Saemien giele lea maadhtgierkie saemien kultuvresne. Mijjich saemich akte aalkoealmetje jih akte unnebeláhkoe Nöörjesne, jih saemien giele jih saemien kultuvre dan ávteste aktem sjiere vaarjelimmiem daarpesjich jis edtjich annje stáaresjidh jih evtiesovvedh. Nöörjen staate diedtem átna sjiehteladtedh ihke saemich maehtieh sijjen gielem gorredidh jih evtiedidh. Dah diedth, mah leah vihtiestamme laakine jih konvensjovnine leah dirregh mejtie Saemiedigkie náhtede gosse dovne áejvieladtjigujmie, tjietligujmie, fylhkentjietligujmie jih jeatjah aktöörigujmie ráaresjibie.

Maadthlaaken § 110a diedtem vadta nöörjen staatese sjiehteladtedh ihke saemien giele maahtha gorresovvedh jih evtiesovvedh.

Laake Saemiedigkien jñ jeatjah saemien reaktatsiehkij bijre (saemielaake) faamoem áadtjoeji 1989 jñ dan ássjele lea sjiehteladtedh ihke saemich Nöörjesne maechtieh sijjen gielem, sijjen kultuvrem jñ siebriedahkejieledem gorredidh jñ evtiedidh. Laake sisvegem tjieelkeste dejnie bijjemes prinsihpine mejtie Maadthlaake § 110 tseegkie.

Saemielaaken gielenjoelkedassh faamoem áadtjoeji 1992 jñ leah vihtiestamme 3. kapihtelisnie, saemien gielesne.

Gosse saemielaaken gielenjoelkedasside nænnoesti, dle aaj laaken tjirrh vihtiesti dah tjieelh Kárásjohka (Karásjok), Guovdageaidnu (Kautokeino), Unjárga (Nesseby), Porsángu (Porsanger), Deatnu (Tana) jñ Gáivuotna (Kåfjord) edtjin meatan sjidtedh saemien gielen reeremedajvesne. Gosse Divtasvuodnan (Tysfjord) tjieelte meatan sjidti 2006, dle laakem jarkeli, guktie daelie reeremedajve lea mieriedimmien tjirrh vihtiestamme. Mænngan Snáase jñ Loabát (Lavangen) meatan sjidteme reeremedajvesne, jñ Raavrevijhke meatan sjædta 1.1.2013.

Saemielaaken gielenjoelkedassh (1992) árroejdie saemien gielen reeremedajvesne reaktam vedtieh byögkeles instansigujmie govlehtalledh jñ vaestiedassem áadtjodh saemien jallh nöörjen gielesne, jñtsh gielemaahtoej tseegkie. Reakta faamoem átna dovne njaalmeldh jñ tjaaleldh govlehtimmide. Reakta ij faamoem utnieh dej veajkoej reeremedajve jñtje skraejriem vaalta govlehtalledh. Gaajhkh bæjhkoehimmieh byögkeles áárganijste reeremedajvesne, mah leah gaajhkesidie jallh naakenidie árroejijstie, edtjeh dovne nöörjen jñ saemien árrodh.

Saemielaaken § 3-5 aktem vijriedamme reaktam vada saemien náhtadidh gosse healsoe-jñh sosijaaledienesjnie govlehtalla. Daate sæjhta jiehtedh gaajhkh healsoe- jñh sosijaalinstusjovnh mah skiemtjijh dáastoeh tjieeltijste saemien gielen reeremedajven sisnjelen, diedtem utnieh skiemtjijdie saemien gielesne hoksehtidh. Skiemtjijereaktalaaken § 3-5, mij skiemtjijasse reaktam vada bievnesh áadtjodh mah leah indivijduelle tsiehkide sjiehtedamme, jñ laaken § 4-2 krievenassen bijre luhpiehtimmien vuakan, leah aaj sjyöhtehke nænnoestimmieh.

Saemien skiemtjiji reaktah saemien gielem reeremedajvesne náhtadidh, leah aaj vihtiestamme aktene orre tjiealten healsoe jñ hokselaakesne: 3 – 10. 4 lihtse: "*Tjiejth saemien gielen reeremedajvesne edtjeh hoksedh saemien skiemtjiji jallh utniji daerpiesvoeth sjiehteladteme dienesjh áadtjodh, krööbkestamme sjidtieh gosse dienesjem haamode*".

Saemielaaken § 3-6 fiereguhtese reaktam vada indivijduelle gyrhkeles dienesjh áadtjodh saemien gielesne. Goh sealohokse, skylleme, provre jñh aejlies maalestahke. Hearrah mah barkoem áadtjoeh reeremedajven sisnjelen, tjuerieh saemien gielelierehtimmien tjirrehtidh jis eah ávtelhbodti saemien maechtieh. Gærhkoeh edtja aaj saemien gielem skreejrehtidh reeremedajven álkolen. Gærhkoelaaken § 24 jeahta: "*Gærhkoetjäängbkoeh edtja vaarjelidh jñh skreejrehtidh saemien gærhkoejieledem [..]*".

Saemielaaken § 3-7 lea barkiji bijre mah aktene voenges jallh regijovnale áárganesne berkieh, jñ mah reaktam utnieh ööhpehtimmiepermisjovnem baalhkie áadtjodh juktie daajroem ribledh saemien gielesne, gosse áárgane dagkeres daajroem daarpesje.

Ööhpehtimmielaake (1998) vihteste fiereguhten reaktam *ellies* lierehtimmien áadtjodh saemien gielesne. Saemien gielen reeremedajvesne (ööhpehtimmielaakesne állermaahteme goh «saemien dajvh») gaajhkh learohkh reaktam utnieh lierehtimmien áadtjodh Maahtoelutnjemen Saemien mietie, jñh dej lea nuepie saemien lierehtimmiegieline veeljedh. Learohkh maechtieh aaj nöörjen lierehtimmiegieline veeljedh, aktanamme lierehtimmie saemien gielesne. Tjiejtine mah leah reeremedajven álkolen, desnie learohkh ajve reaktam utnieh lierehtimmien áadtjodh *saemien gielesne* indivijduelle váaroemisnie. Jis edtja *ellies* lierehtimmien saemien gielesne áadtjodh, dle unnemes 10 learohkh tjieletesne tjuerieh dam kriededh, jñh reakta dagkeres lierehtämman ryöhkoeh dan guhkiem unnemes govhte learohkh aajmene dáehkesne. Learohkh leah daesnie, laaken mietie, buerkiestamme goh maanah almetjijstie mah maechtieh jñtjemse tjaeledh Saemiedigkien veeljemeláhkose.

Laake maanagierti bijre (2006) tjerteste tjielte *diedtem* âtna ihke maanagiertefaalenasse maanide saemien dajvine (saemien gielen reeremedajvesne) saemien gielim jih kultuvrem betnesne âtna. Dihte saemien sisvege maanagiertine reeremedajven âlkolen lea sagki viesjietâbpoe stuvrehtamme. Daesnie tjielth edtjeh sjehteladtedh ihke saemien maanah maectieh sijjen gielim jih sijjen kultuvrem gorredidh jih evtiedidh. Saemien maanah reeremedajven âlkolen leah buerkiestamme goh maanah unnemes aktine eehteginie mij maahta jÿtjemse tjaeledh Saemiedigkien veeljemelâhkose.

Mieriedimmie jarkelimmien bijre vaaksjomemieriedimmesne jih foestehiejmemieriedimmesne mij faamoem âadtjoeji suehpeden 1.b. 2012, tjerteste dam reaktam saamastallije maanah utnieh jih mah reeremedajvesne ârroeh, sijjen gielim gorredidh hoksesertiestimmine. Dan âvteste mieriedimmieh leah jarkelamme, dle tjuara daelie gihtjedh mejtie maanaj kultuvrelle jih gielldh reaktah gorresuvvieh gosse foestehiejmese jallh maanavaarjelimmie-institusjovnesne sertiestuvvieh. Tjuara sjehteladtedh ihke maana maahta dovne sov gielim jih kultuvrem evtiedidh.

Sijjenommelaake (1990) edtja saemien sijjenommide krööhkedh nasjovnaale laaki jih gaskenasjovnaale latjkoef jih konvensjovni mietie. Sijjenommelaaken mieriedimmie § 7 vihteste dastegh akte sijjenomme jienebegieleldh nommh âtna, dle edtja gaajhkide gielide, mah âtnasuvvieh dennie sjyöhtehke dajvesne, sjiltine nâhtadidh. Âssjele dejnie laakine sijjenommi bijre lea sijjenommh kultuvremojhtesinie gorredidh, sijjenommide aktem tjaelemevuekiem vedtedh mij lea sjehteles, jih viehkietidh guktie nommh damtoes sjidtieh jih eadtjohkelaakan âtnasuvvieh. Laaken mietie sijjenommi bijre, dle byögkeles âârganh, gaerteneaahterh, voenges siebrieh mah ektiedimmieh dajvese utnieh, jih nommekonsulenth maectieh nommeaamhtesem aelkedh. Tjielti lea reakta nommh nænnoestidh, gaskem jeatjah byögkeles päästesijjide, tjâahkesijjide, gaatide jih byögkeles gâetide. Staaten Kaarhtvierhkie eatnemenommh jih jeatjah nommh nænnoeste, mah eah sijjenommelaakesne jallh mieriedimmie tjâadtjoej. Departemeenten lea nænnoestimmie reakta tjelthenommide.

Laakesne tjelkelaakan tjâadtje saemien nommh mejtie almetjh nâhtadieh, mah abpe tÿjjen ârroeh jallh jielemen gaavhtan ektiedimmieh utnieh sæjjan, dejtie byögkelesvoete edtja kaarhtine, sjiltine jih registerinie nâhtadidh, kanne nöörjen nommine ektine. Sjiltine jallh kaarhtine jih plearoe, gusnie vielie goh aktem nommem nâhtede, dle nænnoestimmieâârgane nænnoeste mennie öörnegisnie nommh edtjeh ârrodh. Gosse öörnegem nænnoeste edtja dajven gielaatnoem krööhkedh. Saemien gielen reeremedajvesne öörnege lea saemien, nöörjen jih kveenen. Saemiedigkie sijjenommekonsulenth nammohte saemien sijjenommide.

Gaskenasjovnaale konvensjovnh jih bæjhkoehimmieh

Reakta ietningielese lea akte vihkeles almetjereakta. Fierhten saemien lea reakta lierehtimmieh âadtjodh jih saemien nâhtadidh. Nasjovnaalestaate Nöörje lea diedtem vaalteme, dovne reaktan mietie jih politihkeles, mijjen gielim vaarjelidh jih skreejrehtidh, dan âvteste mijjeh aalkoealmetjh.

Maanakonvensjovne lea nöörjen laakine sjehtesjamme, jih dan gaavhtan nöörjen laaki uvte bâata. Maanakonvensjovnen akte jÿtse tjaalege aalkoealmetjemaanaj reaktaj bijre, artihkele 30; "*Maanah mah lihtseginie aktene unnebelâhkose jallh aalkoealmetjiesnie reaktam utnieh mubpiejgumie ektine sov dâehkesne, aevhkieh utnedh sov kultuvreste, religjovneste jih jÿtse gielleste.*"

EN'en konvensjovne sivijle jih politihkeles reaktaj bijre lea meatan vaalteme nöörjen reaktiesne almetjereaktalaaken tjÿrrh. Artihkele 27 vihteste: "*dejnne staatine gusnie etnhikeles, religjööse jallh gielldh unnebelâhkoeh, dle dab mah leah dejstie, eah edtjeh sijjen reaktam dassedh, jeatjah lihtsegigumie sijjen dâehkeste, jÿtse kultuvrem eevtjedh, jÿtse religjovnem bæjhkodh jih utnedh, jallh jÿtse gielim nâhtadidh.*" Daate konvensjovne jeatjah nænnoestimmiej uvte bâata jis ij leah nöörjen nænnoestimmiej mietie.

ILO-konvensjovne nr. 169 aalkoealmetji jñh tjiercealmetji bijre jñjtjeraarchke staatine artihkelh átna mah dovne vihtiestieh aalkoealmetji reaktam sijjen giëlem gorredidh jñh evtiedidh, jñh fierhten almetjen reaktam sov giëlem lieredh jñh nåhtadidh. Artihkele 28 jeahta "Edtja ráajvarimmieh gaavnedh juktie gorredidh jñh evtiedimmiem jñh átnoem eevtjedh dejstie voestes giëlijste daejtie almetjidie. "

Europejen sjiehtedimmiem regijovne- jallh unnebelåhkoegieli bijre ássjelinie átna unnebelåhkoegielh vaarjelidh, juktie gellievoetem europejen kultuvresne utniehtidh. Artihkele 7 stillie nasjovnaalestaatide vihties ráajvarimmieh tjirrehtidh juktie unnebelåhkoegielh gorredidh, guktie dah váajnoes sjidtieh dovne politihkesne, laakine jñh átnosne.

EN'en Aalkoealmetjebæjkoehdimmiem artihkele 13 vihteste dam reaktam mijjeh saemieh goh aalkoealmetjñh utnieh mijjen giëlem jealajehtedh, nåhtadidh, evtiedidh jñh sertiestidh minngebe boelverse. Daate artihkele aaj vihteste dam reaktam saemieh goh aalkoealmetjñh utnieh toelhkem nåhtadidh gosse byögkeles dienesjigujmie govlehtellieh. Nöörje deklarasiovnem jááhkesjamme, jñh Saemiedigkie daam bæjhkoehdimmiem átna goh riekteles viëdteldihkie Nöörjese.

Raeriestimmiem Noerhtelaanti saemiekonvensjovnese lea dorjesovveme dej almetjeriekteles diëditi sjiekenisnie, mejtie Nöörje, Sveerje jñh Sáevmie saemiej ávtteste utnieh goh aalkoealmetjñh. Konvensjovneraeriestimmiem jááhkesje mijjen reaktam jñjtje nænnoestidh, jñh ulmine átna ektiedahkoe mijjen gaskemsh goh akte almetje, edtja aelhkebe sjidtedh laanteraasti dáaresth.

Jaepien 2005 akte noerhtelaanti ekspertedåehkie, misse staath jñh saemiedigkieh Nöörjesne, Sveerjesne jñh Sáevmesne tjirkijh nammoehtamme, sov tjængkhies raeriestimmiem böökhti akten noerhtelaanti saemiekonvensjovnese. Kapihtele III lea saemien giëlen jñh kultuvren bijre, jñh lea mijjen reaktan bijre gorredidh, evtiedidh jñh saemien giëlem nåhtadidh.

Daesnie aaj állermaakta dam reaktam mijjeh utnebe mijjen aerpievuekien daajrojde gorredidh, jñh reakta dotkemasse jñh ööhpehtæmman. Daelie konvensjovneráaresjimmiem aalkeme jñh dah edtjeh illehtamme árrodh eannan vijhte jaepieh vaaseme.

Saemiedigkien stuvremetjaatsegh giëlen bijre

Saemiedigkieraerien politihkeles váarome, váaroeiminie sjædta Saemiedigkieraerien barkose veeljemeboelhken. Saemiedigkieraerie daam váaromem budsjedteraeriestimmesne sjiehtesje. Saemiedigkien budsjedte stuvrie guktie edtja tsavtshvierhtide nåhtadidh giëleevtiedimmiem sisnjelen. Ekonomeles tsavtshvierhtieh giëlen sisnjelen leah guektiengieledáarjoe tjiehtide jñh fylhkentjiehtide, ryöktesth dáarjoe saemien giëlejarngide, jñh giëleprosjektievierhtieh mej bijre tjuara syökedh. Saemiedigkie aaj vierhtieh ánehks prosjektide lyjke mejtie Saemiedigkie jñjtje aalka. Saemiedigkie lissine jeatjah tsavtshvierhtieh reerie mah aaj giëlem skreejrieh, goh dáarjoe learoevierhtide, saemien lidteratuvre, ööhpehtimmiestipendh jnv.

Laavenjostoelatjkoeh átnoen bijre guektiengielevierhtijste

Guektiegieledáarjoe lea dihte stööremes dáarjoepáaste Saemiedigkie reerie, jñh lea dannasinie Saemiedigkien vihkielommes tsavtshvierhtie juktie saemien giëlem evtiedidh. Jaepien 2008 dle Saemiedigkien stillemen mietie, aktem vuarjasjimmiem guektiegielevoetedáarjoste tjirrehti. Saemiedigkie sijhti vuejnedh guktie tjielth jñh fylhkentjielth guektiengielevoetedáarjoem nåhtadieh. Edtji aaj vuarjasjimmiem nåhtadidh goh akte váarome gosse edtjin aelkedh guektiengieledáarjoen joekedimmiemjoelkedasside jarkelidh.

Vuarjasjimmie vuesiehti jñjnñh tjielth aaj vierhtide giëleevtiedæmman nåhtadin, jalhts guektiengieledáarjoe akte tsavtshvierhtie mij edtja tjiehtide viehkiehtidh saemielaaken giëlenjoelkedassh illedh. Saemiedigkie læjhkan giëleevtiedimmiembarkoem dovne jááhkesjamme jñh vaajtelamme. Vuarjasjimmie aaj vuesiehti tjielth aktem lihkebe laavenjostoem Saemiedigkine sijhtin vierhtieátnoen

bijre. Vuarjasjimmie raeriestimmieh böökti guktie meehti guektiengieledaarjoem aerviedidh, men seamma tjiin tjiertesti Saemiedigkie tjuara aktem lihke laavenjostoem utnedh tjieltigujmie daennie barkosne.

Vuarjasjimmien mænngan dle Saemiedigkie nierhki joekedimmienjoelkedasside jih aerviedimmiem guektiengieledaarjoste jarkelidh, jih orre bihkedassh guektiengieledaarjose nænnoestin 2011. Daan sjiikenisnie dle laavenjostoelatjkoeh vierhtieatnoen bijre dorjesovvin Saemiedigkien jih fiereguhten tjielten/fylhkentjielten gaskem. Laavenjostoelatjkojde jååhkesjin goevten 2012. Latjkoej varome lea dah diedth mejtie tjielth/fylhkentjielth utnieh saemielaaken gielenjoelkedassi mietie. Lissine dle aaj dam barkoem vihtiestamme, maam tjielte/fylhkentjielte dorje juktie skreejredh jih evtiedidh saemien gielen, juktie latjkosne aaj akte evtiedimmiebielie. Edtja latjkoejgumie vijriesbpoe barkedh fierhten-jaepien tjanghkoiejgumie, dovne reeleles jih politihkeles daltesisnie.

Laavenjostoelatjkoeh fylhkentjieltigujmie

Saemiedigkie lea laavenjostoelatjkoeh dorjeme fylhkentjieltigujmie saemien dajvesne. Dihte bijjemes ssjele latjkoejgumie lea saemien kultuvrem, gielen jih siebriedahkejieledem eevtjedh jih vajnoes darjodh. Laavenjostoelatjkoeh leah gielegyhtjelassi bijre jih gabpatjahkide diedtem vedtieh sinsitnine laavenjostedh vihties rajvarimmiej bijre, juktie saemien gielen gorredidh jih eevtjedh fylhkine.

Ij leah buektiehtamme laavenjostoelatjkojde tjiirrehtidh bremeslaakan. Saemiedigkie lea dannasinie aalkeme laavenjostoelatjkojde staeriedidh jih dejtie aelhkebe darjodh. Dihte voestes lea Finnmarhken fylhkentjielten laavenjostoelatjkoe, maam veanhtede lea gaervies staeriedamme 2013 aalkoevisnie. Dastegh daate barkoe lyhkeste, dle Saemiedigkie sajhta barkoem jerhkedh jienebh fylhkentjieltide.

Noerhtelaanti laavenjostoe – Saemien parlamentarihkeles raerie

Saemien parlamentarihkeles raerie (SPR) aamhtesh gietede mah leah tjanghkies gaajhkide saemide laanteraasti rastah. Saemien gielenmoenehtse (SGM), akte rgane SPR'en nuelesne, lea noerhtelaanti laavenjostojne saemien gielen bijre barkeme 2012 raajan. Saemien gielenmoenehtsen mandaate orriji 31.12.2011. Dah nænnoestimmiefaamoem tneme saemien normeradimmiegyhtjelassine, jih aaj terminologijeevtiedimmine barkeme. Daerpies aktine nænnoes noerhtelaanti laavenjostojne, gusnie maahta digkiedidh jih tjiirrehtidh gielepolitihkeles jih gielefaageles aamhtesh. Aaj vihkeles normeradimmien gaavhtan saemien tjaalegegieleste, mijjeh aktem noerhtelaanti gielearganem utnebe mij hijvenlaakan jhta.

Saemien parlamentarihkeles raerie (SPR) lea guhkiem vuajneme daerpies aktine nænnoes gielelaavenjostojne, ihke terminologije- jih normeradimmiebarkoe edtja buerebe sjidtedh. Ruffien 2012 dle SPR nænnoesti dam gielefaageles laavenjostoem eevtjedh, jih aktem prosjektem eelki, Saemien gielegaaltije - Noerhtelaanti vierhtiejarngie saemien gielide, akte tseegkemeprosjekte maam Interreg maaksa. Tseegkemeprosjekte Saemien gielegaaltije edtja 1 ½ jaepieh vaasedh jih aalka 01.01.2013, jih orrije 30.06.2014. Daan boelhken edtja aktem hijven laavenjostoeforumem tseegkedh dejtie ovnessie saemien gielide, jih barkedh guktie jarngie akte ihkuve rnege sjdta 01.07.2014 rejeste. Saemien gielegaaltije edtja aalkoelisnie barkedh saemien gielevtiedimmine, terminologijine, gielegorredimmine jih almetjidie bievnedh gielefaageles gyhtjelassi bijre.

Diedtejoekedimmie saemien gielen sisnjelen

Jijnjh bygkeles suerkieh leah stieresne guvvesne gosse edtja nænnoestimmieh darjodh mah leah saemien gielen bijre. Dovne tjielth, fylhkentjielth, fylhkenlmah, direktovraath, deparatemeenth, Saemiedigkie, Reerenasse jih Stoerredigkie diedtem utnieh saemien gieline barkedh.

Saemiedigkie

Saemielaaken § 3-12 mietie dle Saemiedigkie edtja saemien gielem Nöörjesne vaarijeldh jih vijriesåbpoe evtiedidh. Saemiedigkie lea saemiej almetjeveeljeme åårgane, jih lea dihte uvtemes eksperte juktie evtiedidh jih eevtjedh saemien gielem Nöörjesne. Dannasinie Saemiedigkie iemie laavenjostoeguejmine sjædta jeatjah aktööridie mah aaj saemien gieleine berkieh, dovne nasjovnaale daltesisnie jih noerhtelaanti/gaskenasjovnaale daltesisnie. Laavenjostoe maahta dovne byjjes årrodh, goh laavenjostoelatjkoeh, jallh ovbyjjes goh rååresjimmietjåanghkoeh jallh plearoeh. Aamhtesinie mah leah saemien årroji bijre, dle voernges åejvieladtjh Saemiedigkine råårestellieh.

Fierhten jaepien Saemiedigkie guektiengielevierhtieh tjieiltide jih fylhkentjietide joekede mah leah meatan saemien gieleen reeremedajvesne. Daah vierhtieh åajvahkommes juhtieh dejtie lissiemaaksojde mejtie tjieilh jih fylhkentjietilh utnieh, jis edtjeh buektiehtidh guektiengieledh dienesjh vedtedh. Lissine dle Saemiedigkie ryökteth däärjoem vadtja saemien gielearngide. Dan åvteste vaenie vierhtieh Saemiedigkien budsjedtesne, dle ij leah buektiehamme vielie goh 5-600.000 kråvnah vedtedh fierhten gielearngese daan mearan. Dan åvteste vierhtieh åajvahkommes giehteldæmman juhtieh, dle gielearngh prosjektevierhtieh daarpesjeh juktie gieleevtiedimmie giehtelidh.

Juktie eevtjedh jih lissiehtidh åtuoem saemien gieleste, dle Saemiedigkie gellie jaepieh vierhtieh bæjhkoehamme gieleprosjektide. Däärjoeöörnegen ulmiedåehkie lea saemien årrojeh. Akte stoerre lissiehtimmie ohtsemelåhkosne orreme daejtie vierhtide, jih veanhtede daate vielie læssene. Daate vuesehte gaajh daerpies gieleråajvarimmiejgumie saemien siebriedahkesne. Hijven jenebh ohtsemh åarjelsaemien dajveste bæteledtieh, jih tjuaara aaj krööhkestidh Divtasvuodnan tjielte lea dej tjieilti gaskem reeremedajvesne, mij prosentese däärjoem åådtjeme jeenjemes ohtsemidie, boelhken 2008-2010. Vaenie ohtsemh saemien jenebelåhkoedajvijste Finnmarhkesne bætieh.

Saemiedigkie aktem vuarjasjimmie aalkeme dejstie däärjojste gieleprosjektide, mej bijre tjuaara syökedh. Mijjeh sijhtebe daejredh mejtie gieleprosjektevierhtieh saemien gielem eevtjeh, mejtie saemien gieleåtuoem lissiehtieh, jih mejtie däärjoeöörnege saemien årrojidie jaksa. Mijjeh aaj veanhtadibie aktem guvviem åadtjodh guktie däärjoedåastojh däärjoem nåhtadieh, jih guktie öörnege reeresåvva. Vuarjasjimmie edtja dej däärjoej bijre årrodh mah Saemiedigkie gieleprosjektide vadteme boelhken 2007-2011, jih sæjhta gaervies årrodh 2013 aalkoelisnie.

Sijjienommelaaken § 11 Saemiedægkan faamoem vadtja konsulentth nammoehtidh saemien sijjienommide. Nommekonsulentth dam faageles diedtem utnieh raeriestidh magkeres tjaelemevuekieh mejtie edtja byögkelesvoetesne nåhtadidh.

Saemien gielearngh

Daan biejjien 11 saemien gielearngh mah maadthdäärjoem Saemiedigkeste åadtjoeh; Sámi giella- ja kulturguovddáš Porsangusne, Isak Saba guovddáš Unjargesne, Deanu giellagáddi Deatnusne, Álttá sámi giellaguovddáš i Altesne, Sámi giellaguovddáš Gáivuotnesne, Gáisi giellaguovddáš Tromsøsne, Ástavuona giellagoahtie Lobátesne, Várdobáiki i Evenasšesne (Evenes), Arran julevsáme guovdasj Divtasvuodnesne, Gielem nastedh Snåasesne og Aajege gieles- jih maahtoejarngesne Röörosesne. Saemiedigkieraerie lea budsjedtesne 2013 raeriestamme Gieleaernie Raavrevijhkesne, jih Storfjord gielearngesne ryökteth däärjoem Saemiedigkeste åadtjoeh 2013 raejeste. Voenges byjresh leah skraejriem vaalteme gielearngh tseegkedh juktie saemien gielem jealajidh. Saemien gielearngh leah joekoen vihkeles jih leah stoerre viehkie lierehtimmesne, jih ihke saemien gielh edtjeh vääjnoes jih nænnoesåbpoe sjidtedh voengesne.

Departemeenth

Kultuvredepartemeente dam bijjemes diedtem átna haamoedidh, toelhkestidh jñh gielepõlitihkeles ulmieh Nöörjesne buektedh. Orresteheme-, reereme- jñh gærhkoedepartemeente (ORD) diedtem átna saemielaaken gielenjoelkedassh reeredh, jñh reerenassen barkoem iktedidh dejnie europejen sjiehtedimmine regijovne-jallh unnebeláhkoegielide. Dej akte jñjtse däärjoepåaste saemien gieleråajvarimmide. Gaajhkh departemeenth edtjieh lissine gielepõlitihkeles tsiehkieh krööhkestidh gosse haamoedieh jñh tjirrehtieh sijjen sektovrepõlitihkem.

Barkoe- jñh ektiedimmiedepartemeente dahkoesoejkesjem saemien gielide böökti 2009. Dam darjoeji rååresjimmesne Saemiedigkine jñh jeatjah departemeentigujmie ektine. Dihte bijjemes ulmie dahkoesoejkesjinie lea sjiehteladtedh akten jearsoes båtijen aajkan dejtie saemien gielide Nöörjesne. Dahkoesoejkesje 5 jaepieh ryöhkoe, jñh vihteste giech diedtem utnieh råajvarimmide tjirrehtidh mah leah nænnoestamme soejkesjisnie, daan nuelesne guktie råajvarimmie öörnesåvva jñh gie maaksa. ORD iktedimmiediedtem átna soejkesjen åvteste. Saemiedigkien leah diedte jñh meatandiedte gellie råajvarimmiej åvteste. Fierhten jaepien soejkesjem orrestahta.

Fylhkenålma

Dastegh akte åårgane ij nænnostimmide saemielaaken gielenjoelkedassine jeakedh, dle dihte maahta, man bijre aamhtese ryöktesth lea, dam laejhtedh. Fylhkenålma lea klååkemeåårgane klååkojde mah leah tjielten jallh fylhkentjuelten åårgani bijre.

Tjuelth jñh fylhkentjuelth

Tjuelth barkoe lea joekoen vihkeles juktie saemien gielem eevtjedh, gaajhkine dajvine gusnie saemieh årroeh. Diedte saemien gielen åvteste leah joekehts dejtie tjuelthide mah leah saemien gielen reeremedajven sisnjelen jallh ålkolen.

Saemien gielen reeremedajvesne 9 tjuelth daan biejjien: Kárásjohke, Guovdageaidnu, Deatnu, Porsangu jñh Unjárga Finnmarhkesne, Gáivuotna jñh Loábat Tromsesne, Divtasvuodna Nordlaantesne jñh Snåase Noerhte-Trööndelagesne. Lissine aaj Finnmarhke, Tromse, Nordlaante jñh Noerhte-Trööndelagen fylhkentjuelth meatan reeremedajvesne. 2013 raejeste aaj Raavrevijhken tjuelte Noerhte-Trööndelagesne meatan reeremedajvesne.

Saemien jñh nöörjen edtjieh seammavyörtegs årrodh reeremedajvesne, saemielaaken 3. kapihtelen mietie. Daate sæjhta jiehtedh årrojñh mah daejnie tjuelthine årroeh vijriedamme reaktah utnieh saemien nåhtadidh gosse byögkeles åårganigujmie govlehtellieh, jñh tjuelth akte sjiere diedte dienesjñh jñh bievnesh saemien gielesne faalehtidh.

Gosse akte tjuelte meatan sjædta reeremedajvesne dle aaj fylhkentjuelte meatan sjædta. Fylhkentjuelth dah seamma diedth utnieh goh tjuelth reeremedajvesne.

Saemieh mah reeremedajven ålkolen årroeh, eah dah seamma reaktah utnieh saemien nåhtadidh jallh reaktam dienesjñh åadtjodh saemien gielesne, gosse byögkelesvoetine govlehtellieh. Maaje dle skiemtjije- jñh utnijereaktalaake vihteste saamastallije almetjen reaktah bievnesh åadtjodh saemien gielesne, men laake oktegh ij leah nuekies juktie gorredidh saamastallije skiemtjijñh åadtjoeh saemiestidh gosse healsoedienesjinie govlehtellieh.

Ööhpehtimmielaake reaktam vadta saamastallije maanide jñh noeride, lierehtimmiem saemiengielesne åadtjodh skuvlesne, men gaertjedimmieh laakesne jñh dæjpeles haestemh aktem hijven faalenassem heerredieh gaajhkide maanide. Gaajhkh tjuelth soejkesje- jñh bigkemelaaken tjirrh, diedtem utnieh sijjen barkoem soejkesjidh guktie dah eatnemevåaromem gorredieh saemien kultuvrese, jieliemasse jñh

siebriedahkejieliedasse, men vaallah daate laake lea nuekies gænnah jis edtja gorredidh saamastalliji reaktam gielem lieredh jallh gielem nåhtadidh. Vuartesjh aaj 2. kapihtelem, Nasjovnaale laakh.

Daajroevåarome

Såemies urrebe dotkemebarkoeh, reektehtsh, salkehtimmieh jñh vuarjasjimmieh gååvnesieh saemien gielen bijre siebriedahkesne. Dennie vijriesåbpoe gielesoejkesjimmesne jñh politihkehaamoedimmesne dle daajroe daejstie barkojste meatan vaaltasåvva. Læjhkan maahta ånnetji debpelen dohkoe årrodh maam goerehtamme – jñh ij goerehtamme. Dah neebneme barkoeh leah dannasinie joekoen nuhteligs, men ij *nuekies* goh daajroevåarome gielepoltihkese. Dannasinie dle daate bievnese aaj sæjhta dejtie vielie ovbyjjes daåjrehtimmide nåhtadidh aktede vijriesåbpoe suerkeste, jñh naemhtie aktem bööremeslaakan gielepoltihkem evtiedidh.

Sjierereektije James Anayasen reektehtse almetjereaktaj jñh vihkielommes frijjevoeti bijre aalkoealmetjidie, mij bööti 2011, lea akte vihkeles biclie daajroevåaroemistie daan bievnese. Sjierereektijen reektehtse saemiej bijre Nöörjesne, Sveerjesne jñh Såevmesne tjuvtjede joekoen dan geerve tseahkan dejtie saemien gielide. Joekoen julev- jñh åarjelsaemien neebnesåvva goh hævhtadihks gielh.

Ibie eevre veele daejrieh man jijnjh almetjh mah maectieh soptsestidh, tjæledh, lohkedh jallh guarkedh saemien daan biejjien. Dihte aajnehke vuekie aktem vihties taallem åadtjodh, lea gaajhkesidie Nöörjesne gihthjedh. Dejpeli raaktan dam darjoeji almetjeryöknemi tjirrh. Dælie almetjeryöknemigujmie orrijamme viehkine goeredievhtemistie, jñh dan gaavhtan ij vielie gåaredh daejredh man jijnjh almetjh mah saemiestieh naemhtie.

Dihte statistihkeles materijale maam mijjieh dælie utnebe lea læstoeh mah vuesiehtieh man gellie maanagiertemaanah jñh skuvlelearohkh mah saemien gielefaalenassem åadtjoeh. Reektehtse Samiske tall forteller 5 (Saemien taallh soptseste 5) jaepeste 2012, evtiedimmiem vuesehte 2005 ræjeste 2011 raajan. Taallh vuesiehtieh maanalåhkoe saemien faalenassine maanagiertesne ånnanamme, 925 maanijste 823 maanide. Jaepien 2011 lij 940 maadthskuvlelearohkh saemien voestesgieline, akte ovrehte 6 % ånnanimmie skuvlejaepien 2005/2006 mænngan. Maadthskuvlelearoehkide saemien mubpiengieline taalle lij 1213, akte 41 % ånnanimmie mænngan Maahtoelutnjemem sjiehtesji jaepien 2006. Jårhkeskuvlen statistihke vuesehte 267 learohkh saemien voestesgieline utnin faagegievlesne skuvlejaepien 2011/2012, akte 41 % lissiehtimmie 2008/2009 mænngan. Seamma tijjen dle learohkelåhkoe saemien mubpiengieline læssani, 152 learoehkijste 206 learoehkidie.

Jaepien 2000 dle dan æjkien Saemien gieleraerie aktem goerehtimmiem tjirrehti mij ærviedi man gellie almetjh mah aktene jallh mubpene daltesisnie saemien meehtin Nöörjesne. Reektehtse goerehtimmeste aaj buerkiesti guktie saemien åtnasovvi ovmesse siebriedahketsiehkine. Vijhte jaepieh mænngan dle Torkel Rasmussen aktem goerehtimmiem darjoeji åtnoen bijre noerhtesaemien gieleste Nöörjesne jñh Såevmesne, jñh dihte ærviedimmieh gieletnijelåhkoen bijre darjoeji. Gåabpegh daah goerehtimmieh vihtiestieh medtie 25 000 saemiengieleldh almetjh Nöörjesne. Dah leah saemiengieleldh dejnie goerkesinie dah unnemes buektiehtieh aktem siejhme soptsestimmie saemien gielesne dæriedidh.

Nordlandsforskning jñh Norut Alta leah stillemen mietie Saemiedigkeste, Orresteheme-, reereme- jñh gærhkoedepartemeenteste (ORD) jñh Maahtoedepartemeenteste (MD) Saemien gielegoerehtimmiem 2012 tjirrehtamme. Goerehtimmien åssjele lij daejredh man gellie mah aktem dejtie saemien gielijste haalvoeh njaalmeldh jñh tjæaldh, mennie aalterisnie dah, gæssie gielem nåhtadieh jñh mennie mieresne saemien giele åtnasåvva ovmesse tsiehkine.

Saemien gielegoerehtimmie 2012 vuesehte joekoen stoerre joekehtsh gielemaahtojne, åtnoesijjine jñh

gielevuajnojne, dovne gieli gaskem jih ovnessie bielne laanteste. Gieler nænnoes reeremedajvesne Finnmarhkesne jih Divtavuodnesne jih sagki viesjiehtåbpoe Loabåtesne, Gåivuotnesne jih Snåasesne.

Njaalmeldh gieler lea veaksahkommes dej bårasommes almetji luvnie. Dah eah gielide dan jijnjem pleenth, men eah Leah dan væjkele tjæledh jih lohkedh. Dah noerh Leah væjkalåbpoe lohkedh jih tjæledh saemien, men dej akte viesjiehtåbpoe njaalmeldh gieler.

Vååjnoe goh saemien jeenjemes hiejesne, aalkoejelieminie jih lierehtimmiesuerkesne åtnasåvva. Vååjnoe goh maanagierte jih skuvle aktem sagki stuerebe råållam gieleevtiedimmesne utnieh goh aarebi. Muvhtene lehkesne dle skuvle dihte aajnehke sijjie gusnie saemien åtnasåvva.

Goerehtimmie aaj vuesehte jijnjh almetjh tuhtjeh dah ånnetji saemien maehtieh, men ij goh nuekies juktie doestedh gieler nåhtadidh. Vuajna aaj jeenjesh sijhtieh viele saemien lieredh. Dej gaskem akte stoerre nuepie gååvnese gieleutnijelåhkoem lissiehtidh. Jearsoes mierieh guktie jienebh duestieh aelkedh saemien nåhtadidh, jih buerebe nuepieh gielelierehtimmiem åadtjodh, sijhtieh vihkeles tjoevtenjebaakoeh åroerh jis edtja skreejredh dejtie aelkedh saemiestidh.

Gielergoerehtimmien 2012 mietie, dle vaanoer lierehtimmiefaalenassijste saemien gielesne dihte daamtajommes fåantoe mannasinie learohkh eah lierehtimmiem åadtjoeh saemien gielesne daan biejjien, jalhts reaktah utnieh. Vååjnoe goh dah bievnesh, mejtie eejhtegh reaktan bijre saemien gielelierehtæmman åadtjoeh, Leah gaajh jeereldihkie. Dæjrebe låhkoe maadthskuvlelearohkijstie mej saemien voestesgieline lea naa jiebne, men låhkoe learohkijstie mej saemien mubpiengieline, ånnene. Saemiedigkie dam tjarke ååktoe, jih dan åvteste Saemiedigkiebievnesisnie lierehtimmien jih õõhpehtimmien bijre, aktem ållesth tjirrehtimmiem bieljelamme laakijste jih mierijste, mah saemien lierehtimmiem stuvrehtieh.

Reektehtse, «Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning» (Butenschøn-moenchtsen salkehtimmie), tjierteste vihkeles saemien dotkemegieline evtiedidh, jih vihteste dotkemeinstitusjovnh tjuerieh dæjredh dej lea diædte kuvsjefaalenassh saemien gielesne evtiedidh gaajhkine daltesinie. Vijriesåbpoe dle reektehtse tjierteste dåårehtimmie saemien jollebe õõhpehtæmman jih dotkemasse aareh aalka – maanagiertesne, maadthskuvlesne jih jaarhkeskuvlesne. Saemiedigkie aaj siemes moenchtsinie mij veanhta saemiengiældh dotkeme lea vihkeles jis edtja aktem saemien faagegieler evtiedidh, jih faagegieler lea akte bielie saemien gieleevtiedimmeste, goh akte ållesth, jih dan tjirrh akte siebriedahkeguedtjie gieler.

Vååjnoe geerve maehteles saemiengiældh barkijh skååffedh Healsoe- jih sosijaalesuarkan, aaj saemien gieler reeremedajvesne. Maahta aaj faalenassem joekhtslaakan dååjredh; healsoedienesje åtna satne aktem hijven saemien faalenassem sjiehteladta, mearan utnijh eah dam tuhtjh. Saemiengiældh almetjh eah Leah madtjeles healsoedienesjigujmie juktie dah tsagkesh dååjrieh goerkesadtedh. Bielelen vihtiestimmiem dan bijre utnedh, dle maahta ussjedidh jeatjah suerkieh goh pollise, reaktasuerkie jih kriminalehokse aaj maehtieh plearoeh tsiehkieh utnedh, dan åvteste gieler- jih kultuvremaahtoe fååtese.

Joekoen daerpies aalkoelierehtimmie saemien gielesne geerve almetjidie. Gielergoerehtimmie vuesehte almetjh lierehtimmiem sijhtieh jijtse voengesne, jih lissine byõroe soptsestimmiedåehkieh jallh jeatjah sijjieh utnedh gusnie maahta saemiestidh. Gielerguedtjih akte stoerre vierhtie mij fer vaenie gielelierehtimmesne åtnasåvva, dovne maanide jih geerve almetjidie.

Daerpies vielie daajroem utnedh guktie lea saemien gieler bijre, dan åvteste dihte vihkeles gielesoejkesjimmien gaavhtan. Juktie dagkeres daajroem åadtjodh dle daerpies daamtaj goerehtalledh guktie lea gieline. Vuesiehtimmien gaavhtan dle aerpievuekien jielemh akte vihkeles gielesijjie orreme gusnie gieler nænnoes orreme. Men mijjieh vaenie vihtiestimmiem utnebe guktie gieline dæjnie jielieminie daan biejjien.

Vuajna dihte byögkeles dienesjefaalenasse saemiengieleldh almetjidie ij leah nuekies, jih jienebh jiehtieh dah eah leah madtjeles. Gielegoerehtimmie 2012 vihteste annje gaajh daerpies faagealmetjigujmie saemien gielemaahtojne. Norut Alta lea stillemen mietie ORD'ste, aktem goerehtallemem tjirrehtamme dehtie saemien perspektijveste tjeltesuerkesne. Daate goerehtalleme aaj vuesehte ij naan tjielth allesthlaakan aktem saemien perspektijvem vaaromasse bieje me tjielten barkosne. Vaallah dejnie tjeltine gannah gusnie saemien giele akte biejjieladtje giele, dan jijnje tjaaleldh saemien atnasavva. Saemien jih noorjen eah leah mirrestalleldh goh reeremegielh, jih jijnje dehtie aamhtesegietedimmeste jih soejesjebarkoste lea ajve noorjen gielesne. Jijnjh tjielth aaj daajrieh vaenie almetjh saemien gielesne govlehtelieh, jih reektehtsen mietie dle daate vuesehte annje almetjh eah saemien daajrh goh akte byjjes jallh byögkeles giele.

Saemien gielegoerehtimmie 2012 vuesehte laavenjostoe gaskem tjielth, gielejarngh, jeatjah saemien institusjovnh jallh siebrieh leah vihkeles jis edtja saemien gielebarkoem eadtjoesidh. Akte haesteme gosse ij guhte aktem bijjemes diedtem atna aelkedh jih iktedidh dagkeres laavenjostoem.

Stillemen mietie Saemiedigkeste dle Norut Alta jaepien 2012 aktem vuarjasjimmiem tjirrehtamme dejstie saemien gielejarngistie mah maadhdjaarjoe Saemedigkeste aadtjoeh. Saemien gielejarngh leah tseegkesovveme joekehts boelhkine, jih joekehtslaakan evtiesovveme, ovmessie saemien byjresnie. Daate sajhta jiehtedh haestemh leah joekehts dajveste dajvese, guktie edtja saemien gielem eevtjedh. Gielejarngh ovmessie haestemh utnieh dovne oornedimmine, ekonomeles vierhtiejgujmie jih barkijh daarrehtidh giele- jih kultuvremaahtojne.

Dah ellen jeenjemes gielejarngh gielekuvsjh utnieh goh akte sijen vihkielommes tsegkijste, jih dej minngemes jaepiej dle kuvsjide bueriedamme, juktie dah maahtoem vedtich studijepoengigujmie. Gielejarngh aaj jijnjh kultuvrelle jih identiteetesjugneden darjomh utnieh, gusnie giele vielie jallh vaenebe atnasavva. Jeatjah darjomh maehtieh jarngeste jarnegese jeerehtidh, goh barkoe maanaj jih noeri vöoste skuvlen jih maanagierten sisnie jih alkolen, maajhöhpehtimmie, tjöonghkeme jih vihtiestimmie aerpievuekien daajroste.

Norut Altan vuarjasjimmireektehtse gellie raeriestimmieh raajvarimmide buakta, juktie gielejarngh barkoetsiehkieh bueriedidh. Vuesiehtimmien gaavhtan lissiehtamme beetnehdjaarjoe giehteldamman, jih ihkuve beetnehdjaarjoe gielekuvsjide sjiehtesjidh. Dellie lij sijhteme aelhebe arrodh barkijh gielemaahtojne daarrehtidh jih utniehtidh. Aaj vihkeles dam aerpievuekien daajroem ribledh mij annje gaavnese dejnie dajvine gusnie gielejarngh sijen barkojne giehtelieh. Gielejarngh byöroeh aaj vierhtieh nahtadidh juktie vuekieh sjiehtesjidh mah utniji madtjelesvoetem möölieh, jih eadtjohkelaakan jih voerkeslaakan dovne kaarrh jih nyjsenæjjah daarrehtidh gielejarngh darjoemidie. Raereste aaj akte aevhkie jis gielejarngh maehtieh vielie vaajnoes sjidtedh, aaj dej saemien byjresi alkolen. Akte raeriestimmie lea kuvsjh faalehtidh saemien gielesne jih kultuvresne jeatjah ulmiedahkide sov dajvesne. Reektehtse akte vihkeles vaarome Saemiedigkien laavenjostosne gielejarnghgijmie.

Daarjoe ovmessie gieletsiehkij bijre

Guktie lea saemien gieline Noorjesne daan biejjien lea naa joekehts dejnie ovmessie siebriedahkiesiehkine. Dan avtteste maahta geerve arrodh tjænghkies strategijh gaavnedh. Tjuara dannasinie vuartasjidh guktie gieletsiehkij lea dennie sjyöhtehke gieledajvesne, jih destie strategijh gaavnehtidh. Destie maam mijjich saemien gieletsiehkien bijre daejrebe daan biejjien, dle maahta nuhteligs arrodh govhte joekehts tsiehkieh vuartasjidh:

Noerhtesaemien jienebelâhkoedajve

Noerhtesaemien jienebelâhkoedajve lea tjielth Finnmarhkesne mah leah meatan saemien gielen reeremedajvesne. Noerhtesaemien lea dihte gieler man jeenjemes gielerutnijn, jijn akte stoerre bielie dejstie reeremedajven sisnjelen orre. Saemien gieler lea aerpievuekien mietie nænnoes orreme daejnie dajvine, jijn lea akte biejjeladtje gieler mij âtnasâvva dovne privaate jijn byögkeles ektiedimmesne. Maahta dam gielerdajvem utnedh goh akte vierhtiedajve saemien gielervevtedämman.

Gielergoerhtimmie 2012 badth vuesehte dah noerh jiehtieh dah eah dam njaalmeldh gieler seamma hijven haalvoeh goh dah bâarasâbpoeh. Dah aaj vielie nöörjen sopesestieh goh aarebi. Goerhtimmie vuesehte daan biejjien jienebh noerh goh aarebi maehchie saemien tjaeledh, seamma tjiien saemien vaenie âtnasâvva goh akte tjaeledh reeremegieler. Dah bâarasâbpoeh jiehtieh dah ojhte aktem räjhkoes baakoeveahkam utnieh, jijn aerpievuekien saemien terminologijem haalvoeh. Jalhts jijnjn almetj saemien haalvoeh daennie dajvesne, dle læjhkan daerpies aktine stuerebe gielergorredimmiebarkojne jijn voerkesvoetem lissiehtidh saemien gielerâtnoen bijre.

Noerhtesaemien unnebelâhkoedajvh

Noerhtesaemien unnebelâhkoedajvh leah mearoedajvh Finnmarhkesne, Tromsesne jijn Nordlaantene gusnie aerpievuekien mietie saemien soptesestamme. Daah dajvh gellie haestemi uvte tjäadtjoeh. Gieler viesjiehtâbpoe desnie goh jienebelâhkoedajvesne, joekoen lea naemhtie dejnie voenine gusnie daaroedehtemepolitihke tjerkebe orreme. Gieler vaenie âtnasâvva biejjeladtje jijn hiejmesne. Gille jallh ij naan sijjeh gusnie maahta saemiestidh, jijn gille lierehtimmienuepieh. Saemien gieler ij leah dan vâajnoes, jijn vuelehks staatusem âtna. Daejnie dajvine tjuara dannasinie saemien gieler eevtjedh lierehtimmien tjirrh, sijjeh tseegkedh gusnie saemiestidh, vierhtiealmetj dâarrehtidh jijn saemien gieler buerebelaakan vâajnoes darjodh.

Muvhth tjielth daejnie dajvine leah saemien gielen reeremedajvesne. Almetj daejnie tjieltine stuerebe reaktah utnieh lierehtimmien âadtjodh jijn saemien nåhtadidh, goh almetj reeremedajven âlkolen. Men daesnie akte haesteme dan âvteste daah tjielth maahtoem jijn vierhtieh fââtesieh juktie krievemidie illedh. Tjielth reeremedajven âlkolen gaertjedamme diedth utnieh faalenessen bijre saemien gieleresne. Äejviehaesteme daesnie lea sjiehteladtedh ihke ârroji reakta lierehtidh jijn nåhtadidh saemien gieler illesuvvieh.

Julevsaemien gielerdajve

Julevsaemien gielerdajve lea Ballangen luvhtie noerhtene Saltfjellet gâajkoe âarjene. Daate akte naa onne geografes dajve mij nuepieh vadta råajvarimmieh ektesne juhtedh, jijn akte lihke laavenjostoe dej ovmessie aktöori gaskem. Jijnjn saemieh mah julevsaemien soptesestieh Divtasvuodnan jijn Hamarøyen tjieltine Nordlaantesne ârroeh. Gielersestiestimmien gaavhtan boelvi gaskem dle akte aevhkie gellie saemieh seamma sijjesne ârroeh.

Gielergoerhtimmie 2012 vuesehte jijnjn dejstie daan beajjetje eejhtegijste gaskem 30 jijn 40 jaepieh, eah saemien maehchie. Dellie geerve sjædta gieler sestiedh eejhtegijstie maanide. Men maanah nuepiem âadtjeme julevsaemien lieredh saemien maanagiertesne, jijn daelie jienebh voestes- jallh mubpiengielearohkh maadth- jijn jâarhkeskuvlesne. Gielergoerhtimmie vuesehte julevsaemien gieler aktem nænnoes dâarjoe âtna maanagierten jijn gielerjarngen tjirrh, Arran julevsaemien jargesne. Maanagierte lea væjkele orreme learohkh saemiengieledh klaasside dâarrehtidh maadthskuvlesne Dragesne, jijn vijriebasse saemienööhpehtämman jâarhkeskuvlesne.

Ij leah dan jeenjesh mah julevsaemien soptsestieh goh noerhtesaemien. Gosse dan gille gieletnijn dle dihte dam julevsaemien gieletsiehkiem tsevsie. Juktie dan gille gieletnijn julevsaemien gieledajvesne dle tjelkelaakan vuajna saemiengieledh vierhtieh fäätesieh. Juktie julevsaemien gielem eevtjedh dle Divtasvuodnan tjielte aktem vihkeles ráállam átna, juktie dihte lea aajnehke tjielte julevsaemien dajvesne mij lea saemien gielen reeremedajvesne. Saemiedigkie vuajna daerpies tjielth jñh saemien institusjovnh julevsaemien dajvesne aktem lihkebe laavenjostoem utnieh.

Áarjelsaemien gieledajve

Áarjelsaemien dajve akte geografefes stoerre dajve, Saltfjellet luvhtie noerhtene Elgäen gääjkoe áarjene. Jienebh fylhkh jñh gellie tjielth leah daennie dajvesne. Daan biejjien ij leah naan stuerebe voenges siebriedahke gusnie áarjelsaemien lea dihte stööremes biejjieladtje giele. Daate maahta akte heaptoe árrodh gielesertiestimmesne. Men gieletnijn gaskesem utnieh stoerre viermine sliektigujmie jñh jielemen tjírrh, jñh gosse naemhtie dle giele gaajh vihkeles sjædta goh identiteeteguedtje.

Dihte stoerre geografefes dajve dorje guktie áarjelsaemien giele lea aktene eevre sjiere tsiehkesne gosse edtja gieleráajvarimmieh, diedtjeokedimmiem, lierehtimmiefaalenassh jñh vierhtieh iktedidh. Jíjnñh byögkeles suerkieh leah stieresne dej nænnoestimmiej bíjre mah leah áarjelsaemien gielen bíjre, jñh dannasinie daerpies aktine tjielkebe diedtjeokedimmie dej gaskem. Sæjhta vihkeles árrodh naaken aktem bijjemes diedtem áarjelsaemien gielen ávteste átna, jñh diedtem átna gieleráajvarimmieh iktedidh. Daennie dajvesne akte stoerre haesteme maahtoe saemien gielesne jñh kultuvresne fäätese byögkeles reeremisnie, jñh ihke tjuara jíjnñh ovmessie institusjovnigujmie ráárestalledh.

Áarjelsaemien giele aktene jieliehtimmieprocessesne orreme, jñh daelie daamtaj jienebh maanah mah lierehtimmiem áadtjoeh áarjelsaemien gielesne. Áarjelsaemien ij leah læjhkan akte biejjieladtje giele gellene lehkesne, jñh vaenie nuepieh saemien gielem soptsestidh. Gille sijjeh gusnie áarjelsaemien náhtadidh, jñh stoerre vaanoe vierhtiealmetjístie.

Luvliesaemien jñh pijtesaemien gieledajve

Luvliesaemien lea aerpievuekien mietie soptsesovveme daaletje Áarjel-Varangeren tjieltesne Nöörjesne, lissine dejtie baalte dajvine Russlaantesne jñh Sáevmesne. Pijtesaemien lea aerpievuekien mietie soptsesovveme bielne Nordlaanten fylhkesne jñh baalte dajvine sveerjen raastebielesne.

Luvliesaemien jñh pijtesaemien jíjtjemse dejtie jeatjah saemien gielijste joekehtieh, uvtemes dan ávteste gaajh vaenie gieletnijn dejnje aerpievuekien dajvine Nöörjesne. Ij naan maadthskuvle Nöörjesne lierehtimmiem faalehte daejnie göökte gieline, jñh ij naan maanagierte gusnie daejtie gielide soptseste. Pijtesaemien ij naan standardiseradamme staeriestjaelemem utnieh, jñh dannasinie geerve gielem tjaeliemisnie náhtadidh. Luvliesaemien jááhkesjamme staeriestjaelemem átna, jñh skuvlh sáevmien raastebielesne lierehtimmiem vedtieh luvlesamien gielesne. Juktie gáabpegh gielh aktem vihties gielebyjresem utnieh dejnje baalte raastedajvine, dle vihkeles aktine laavenjostojne laanteraasti rastah, juktie daejtie göökte saemien gielide Nöörjesne skreejrehtidh.

Jis edtja pijtesaemien jñh luvlesamien eevtjedh, dle badth daerpies sáemies betniebarkoem darjodh, goh daan beajjetje gieletsiehkiem vihtiestidh jñh goerhtalledh. Dam maahta bööremeslaakan darjodh akten laavenjostoem tjírrh voenges byjresi jñh institusjovni gaskem mah gielefaageles maahtoom utnieh. Maahta ajve gielebarkojne lyhkesidh jis voenges siebriedahkh aaj leah siemes dan bíjre. Saemiedigkien vihkielommes strategije dennie vijriesábpoe barkosne pijtesaemien jñh luvlesamien gieline, sjædta dannasinie govledh maam pijtesaemieh jñh luvliesaemieh Nöörjesne jíjtje sijhtieh prioriteradidh gielebarkosne. Akte laavenjostoe Saemiedigkien, voenges saemiesiebriej jñh dej göökte institusjovni gaskem, Duoddará ráffe jñh Østsamisk museum, sæjhta iemie árrodh.

Saemien staarine

Ahkedh jienebh saemich dejstie aerpievuekien saemien årromedajvijste juhtieh. Joekoen dah stoerre staarh jijnjh saemich dâastoeh. Daate akte eevre orre tsiehkie saemien gielese, akte tsiehkie mij aktem jijtse strategijem kreava.

Daelie juhtiemini dejstie aerpievuekien saemien dajvijste Nöörjesne staari gâajkoe, mearan juhteme dajvi gâajkoe lea daamtajâbpoe årkoelaantijste. Dastegh edtja saemien boelveste boelveste sertiestidh bätijen aekien, dle sjædta daerpies *orre* institusjovnh jih *orre* vuekiem tseegkedh dejnie staarine gâabph (jijnjh) saemich juhtieh. Mijjieh daejrebe vuesiehtimmien gaavhtan Cymru'ste/ Wales, dah krööhkieh dam olkese- jih sijnsejuhtemem mij lea dejnie aerpievuekien dajvine gusnie kymriske soptseste, gosse gielesoejkesjimmie giehtelieh. Åejvichaesteme gosse saemien akte unnebelâhkoegiele staarine sjædta, jih aerpievuekien sijjeh eah gâavnesh gusnie gielem nåhtadidh. Dan åvteste daerpies ahkedh jienebh gielesijjeigujmie jih lierehtimmienuepieigujmie staarine.

Fiereguchten tjielten lea diedte sjehteladtedh ihke nuepie sjædta lierehtimmien åadtjodh jih saemien gielem evtiedidh, jih dannasinie dle maahta debpelen dohkoe sjidtedh mah faalenassh mah vadtasuvvieh fierhtene tjieltesne. Saemiedigkie staaretjietigujmie Alta, Tromsø jih Oslo laavenjostoelatjkoeh bijre govlehtalleminie, juktie saemien gielem jih kultuvrem eevtjedh. Daate hijven, seamma aekien goh dagkerh latjkoeh eah sijnth saemien årroejidie daejnie staarine dejtie seamma reaktide vedtedh, mejtie almetjh saemien gielen reeremedajven sisnjelen utnich. Dannasinie daerpies årroji nuepieh jih reaktah eevtjedh, guktie dah åadtjoeh saemien staarine nåhtadidh.

Daajroe byögkeles saemien gielesoejkesjimmien bijre

Dihte stööremes dahkoe maam nöörjen åejvieladtjh leah dorjeme byögkeles saemien gielesoejkesjimmien sisnjelen, lij saemielaaken gielenjoelkedassh nænnoestidh 1990, jih saemien gielen reeremedajvem sjehtesjidh 1992 raejeste. Saemielaaken gielenjoelkedassh jih öörnege aktine sjiere reeremedajvine leah vihkeles dirregh gosse edtja gielem eevtjedh. Tjuara daejtie dirregidie nåhtadidh.

Jaepien 2000 NIBR Altesne aktem utnijegoerhtimmien guektiengieleldh dienesji bijre darjoeji saemien gielen reeremedajven sisnjelen. Daate goerhtimmie vuesehte guktie lij stoerretjuetiemaalsomen. Saemien instituhte aktem vuarjasjimmien saemielaaken gielenjoelkedassijste tjirrehti 2006/2007. Kultuvre- jih gærhkoedepartemeente lij daam vuarjasjimmien dongkeme. Vuarjasjimmie vihteste saemielaaken gielenjoelkedassh leah hijven orreme saemien gielen staatusen gaavhtan, jalhts stoerre jeerehtsh guktie laakem tjirrehte. Ij leah dan hijven tsiehkieh saemien gielese reeremedajven årkolen, jih vuarjasjimmie vihteste reeremedajve tjuara væjranidh. Vuarjasjimmie aaj raeriesti aktem "jealajimmiemoenehtsem" tseegkedh saemien gielide, juktie laake oktegh ij leah nuekies jis edtja saemien gielem jealajidh dejnie dajvine gusnie giele hævhtadihks daan biejjien.

Wencke Brennan gærja *Samene i rettsystemet* jaepeste 2005 orre daajroem buakta guktie reaktasuerkie Finnmarhkesne saemien gielem nåhtede, jih guktie saemich daam dâåjreme. Jeatjah stuerebe barkoeh leah dorjesovveme saemien gielen jih gielesoejkesjimmien bijre 2000 mænngan, jih dej gaskem neebnebe Inger Marie Gaup Eiran salkehtimmien *Samisk språk i Norden – Status og domeneutredning* jaepeste 2001, jih Torunn Pettersen jih Johanne Gaupen salkehtimmie byögkeles saemien biévnesedienesjen bijre, aaj jaepeste 2001.

Saemiedigkie aarebi reektetsh dorjeme saemien gielen bijre siebriedahkesne. Jaepien 2000 raejeste neebnebe dejtie göökte reekehtsidie Saemiedigkien gieleståvroste, *Bruken av samisk språk*, jaepijste 2004 jih 2008, jih Saemiedigkieraerien biévnesa saemien gielen bijre *Sámegiella lea čaffat! Samisk er tøft!* jaepeste 2004.

Sveerjen reerenasse aktem byögkeles salkehthimmien (SOU) böökti jaepien 2006, mij sjierelaakan dam bätijen aejkien tsiehkiem jaarjelsaemien gielese Sveerjesne digkiedi. Naakede destie maam desnie digkede jaarjelsaemien tsiehkien bijre, maechtebe aaj nöörjen tsiehkide sertiestidh.

Gaajhkh dah barkoeh mah leah bijjielisnie neebneme, jiehtieh maam akt dej dääjrehtimmiej bijre gielesoejkesjimmine saemien dajvine dej minngemes luhkie jaepiej, jih daah tjaalegh leah akte iemie bielie daajroevääroemistie Saemiedigkiebävnesasse saemien gielese.

Daajroe byögkeles gielesoejkesjimmien bijre Skandinavijen ålkolen

Saemiedigkie sæjhta sov gielepolitihkesne aaj lieredh guktie gielesoejkesjimmine barkeme jeatjah gelligieledh dajvine. Eeremasth dle dääjrehtimmieh aalkoealmetjijste jih gieledh unnebelåhkojste jeatjah demokrateles staatine mah leah aelhkemes mijjese sertiestidh.

Guktie lea gieline māori, mij lea aalkoealmetjegiele Aotearoasne/New Zealand, jih kymriske gieline Cymru'sne/Wales Stoorrebritannijesne gåarede maam akt lieredh Saepmesne.

Maechtebe daan sjiekenisnie vuesiehtidh tjaalegasse "Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization" jaepeste 2001, jih gærjese *Welsh in the Twenty-First Century* jaepeste 2010. Dennie voestes neebneme barkosne vuejnebe ojhte man vihkeles maanagierth leah orreme dennie daan mearan læhkoes jieljiehtimmesne gieleste māori, Aotearoa'sne/ New Zealand. Dennie minngemes barkosne krööhkebe dam iedtjem maam olkese- jih sijsejuhteme åadtje, mij daelie aerpievuekien kymriske gieledajvine Cymru'sne/Wales heannedemine. Daate lea mij akt maam aaj tjuara digkiedidh saemien tsiehkese.

Dah uvtemes haestemh

Giele lea ojhte dovne akte privaate jih akte byögkeles aamhtese. Guktie saemien gieline sjædta bätijen aejkien lea gidtjh guktie fiereguhte mijjeste saemien nåhtede goh akte iemie govlesadtemegiele, jih guktie siebriedahke sjiehteladta ihke daate edtja gåaradidh.

Gosse edtja gorredidh, eevtjedh jih saemien gielem evtiedidh, dle jijnjh haestemi uvte tjåadtje mejtie Saemiedigkie oktegh ij buektehth loetedh. Daate dovne siebriedahketsiehkij, diedtejoekedimmien jih faamoen bijre gielen sisnjelen, jih hijven mierietsiehkij bijre gaajhkine daltesinie siebriedahkesne. Gellien aejkien dle gielepolitihke orreme fierhten almetjen reaktan bijre saemien nåhtadidh, jih lierehtimmien åadtjodh saemien gielesne. Juktie eevtjedh jih evtiedidh saemien gielem guhkiebasse, sæjhta badth daerpies årrodh fokusem utnedh dejtje daerpiesvoetide giele daarpesje. Juktie gielen bätijen aejkien gorredidh, dle eevre daerpies jienebh aelkieh saemien nåhtadidh. Jis edtja Saemiedigkien ulmiem jaksedh jienebh utniji bijre saemien gieleste, dle mijjen jijnjh haestemh mejtie lea daerpies lihkebe ållermaechtedh.

Dah bijjemes haestemh saemien gielese:

- Diedtejoekedimmie jih faamoe gielegyhtjelasine
- Saemien gielen mierietsiehkij
- Utnijh saemien gieleste
- Byögkeles reereme

- Joekehts gieletsiehkich
- Tjielke nuepieh saemien náhtadidh

Diedtejoekedimmie jñh faamoe gielegyhtjellassine

Jijnjh jñh joekehts aktöörh leah meatan guvvesne gosse saemien gielen bijre. Dan ávteste maahta onne kontinuuteete sjidtedh, iktedimmie ráajvarimmijste fáátese, jñh fiereguhte gieleutnije jueriedisnie sjædta diedten jñh nuepiej bijre. Akte dagkeres tsiehkie ij leah maereles gosse edtja saemien gielem evtiedidh, jñh sæjhta daerpies árrodh aktine tjielkebe diedte- jñh ráállajoekedimmie.

Saemien giele lea akte dejstie maadthbiehkijste saemien siebriedahkesne, jñh Saemiedigkie byöroe goh saemiej almetjeveeljeme áargane, akte tjielkebe aktööre gielepolitihkesne árrodh, jñh sagki stuerebe faamoem gielegyhtjellassine utnedh goh daan biejjien. Saemiedigkien tjielke faamoe gielegyhtjellassine lea vihkeles saemien báetijen aejkien gaavhtan.

Daan biejjien Saemiedigkien onne faamoe gieleevtiedimmiebarkosne siebriedahkesne, jñh onne faamoe byögkeles gielesoejkesjimmesne. Konsultasjovnelatjkoen tjirrh dle Saemiedigkie maaje nuepiem átna aamhtesi bijre rááresjidh mah leah saemien árhoji bijre, men daate ij leah nuekies juktie saemien gielen báetije aejkien gorredidh.

Mierietsiehkich saemien gielese

Juktie ekonomeles, reereles jñh almetjen vierhtieh fáátesieh, dle dihte akte stoerre haesteme gosse edtja saemien gielem eevtjedh. Gaajhki siebriedahkesuerkiej sisnjeli dle vaanoe gielemaahstoste dihte stööremes heaptoe jis edtja náhtadidh, lierehtimmiem áadtjodh jñh saemien gielem evtiedidh. Maahta árrodh dan ávteste dovne njaalmeldh jñh/jallh tjaaleldh gielemaahstoe fáátese, men aaj faagegieleldh maahtoe saemiengieledh almetji luvnie fáátese. Jis ij hijven mierietsiehkich utnieh dle visjovnh jñh hijven ulmieh eevtjemem jñh evtiedimmien bijre saemien gieleste, sijhtieh onne aarvoem utnedh.

Utnijh saemien gieleste

Akte dejstie vihkielommes krievenassijste juktie saemien gielen báetije aejkien gorredidh, lea almetjh gáávnesieh mah gielem náhtadieh. Gieleutniji aaltere akte vihkeles faktovre, jñh vihkeles learohkeláhkoe mij lierehtimmiem áadtje saemien gielesne, læssene. Daate sæjhta jiehtedh gielesertiestimmie boelveste boelverse tjuara buerebe sjidtedh. Jienebh tjuerieh saemien hiejmegieline veeljedh, eejttegh tjuerieh saemien voestesgieline sijjen maanide veeljedh skuvlesne, jñh ij goh unnemes dle gaajhkes mah sijhtieh, tjuerieh nuepiem áadtjodh saemien lieredh. Dellie aaj laedtieh tjuerieh nuepiem áadtjodh saemien lieredh.

Byögkeles reereme

Dan ávteste saemien akte byögkeles giele, dle byögkeles reereme tjuara vielie saemien náhtadidh, jñh byögkeles biévnesih tjuerieh aaj saemien gielesne árrodh. Daate vihkeles dovne fierhten almetjen gielereaktah gorredidh, men aaj gielem váajnoes darjodh jñh saemien gielese Nöörjesne aarvoem vedtedh. Saemielaaken gielenjoelkedassh gorredieh fierhten almetjen reaktam saemien náhtadidh, jñh lierehtimmiem áadtjodh saemien gielesne sáemies geografes dajvi sisnjeli. Gosse naemhtie dle saemien árhojh joekehts reaktah áadtjoeh saemien náhtadidh, jearohke gusnie árhoeminie. Akte dagkeres joekehtsgietedimmie ij leah reaktie gænnah. Siebriedahken evtiedimmie, aktine daamtaj stuerebe láhkoe almetjijstie mah staaride juhtieh, dorje guktie sagki jienebh saemieh orrijieh saemien gielen reeremadajven álkolen. Dannasinie daerpies reerememaallem staeriedidh juktie gorredidh fierhte almetje reaktam áadtje saemien náhtadidh byögkeles reereminie.

Joekehts gieletsiehkich

Guktie lea saemien gielesne lea joekehts dajveste dajvese. Saemien gielesne lea juakeme jienebh gielesne, jih gaajh joekehts haestemi uvte tjáádtje. Tjuara dannasinie ráajvarimmide sjehtedidh gielesne joekehts daerpiesvoetide. Gosse lea naemhtie dle daajroe jih bievnesh daerpies dej ovnessie daerpiesvoeti bijre, mah leah dejnie ovnessie dajvine. Tjuara dagkeres daajroem skááffedh hijven goerhtallemi jih analysi tjírrh. Daan mearan dle ij dagkerh veele goerhtimmieh dorjeme, jih ij leah buektiehtamme nuekies hijven vihtiestimmiem skááffedh gieletsiehkien bijre siebriedahkesne. Daate akte stoerre haesteme gosse edtja saemien gielesne eevtjedh.

Tjielke nuepieh saemien gielesne náhtadidh.

Akte stoerre haesteme gosse riektes nuepieh fáátesieh saemien náhtadidh, jih lierehtimmiem áádtjodh saemien gielesne. Lissine dan byögkeles átnose saemien gielesne, dle daarpesjibie hijven gielesijjeh saemien gielesne sjehtesjidh. Juktie aktem lissiehtimmiem áádtjodh saemien gielesne utnijnijstie dle tjuara nuepie áároth saemien náhtadidh gaajhkine siebriedahken suerkine, jih iktegisth. Aaj jijnjh ovnessie saemiengielesne faalenassh maanide jih noeride fáátesieh.

Dah ellen jeanatjommes mah saemiestic leah funksjoynelle guektiengielesne, jeenjesh aaj gelliegielesne. Juktie saemien gielesne gorredidh jih vijriesábpoe evtiedidh aktene aktengielesne domineradamme siebriedahkesne, dle daajroem jih voerkesvoetem daarpesjibie guktie mijjeh bööremeslaakan maahata sjehteladtedh saemien gielesne náhtadidh. Ajve eadtjohkelaakan gielesne náhtadidh, maehete saemien utniehtidh goh mijjen vihkielommes aerpieviekien kultuvrebiehkich, jih seamma tijn gielesne evtiedidh guktie maehete gaajhki orre bijre soptsesalledh mah jaabnan jarkelimmieh sjugnedieh, aaj saemien siebriedahkesne.

Aktene guektiengielesne siebriedahkesne gusnie dihte akte gielesne lea akte hávhtadihks unnebeláhkoegiele, dle akte sjiere haesteme aaj dehtie mah jienebeláhkoegielesne soptsestic, viehkiehtidh guktie unnebeláhkoegiele maahata átnasovvedh dan jijnjem goh gáarede. Sæjhta aelhkebe áároth dehtie guektiengielesne almetjidie saemien veeljedh jis akte jienebeláhkoegielesne almetje saemien leara, unnemes dan jijnje goh satne maahata meatan áároth aktene siejhme soptsesimmesne.

Barkoesuerkich

Saemiedigkien áejvieulmie juktie saemien gielesne evtiedidh, lea utnijeláhkoem jih gielesne áátnoem lissiehtidh. Jis edtja dehtie ulmide jaksedh dle sæjhta daerpies áároth faamosuerkich jih diedtejoekedimmiem tjielkestidh Saemiedigkien jih reerenassen gaskem. Gielesnebievnese njieljie vihkeles barkoesuerkich digkede juktie saemien gielesne eevtjedh jih evtiedidh. Dah leah diedte saemien gielesne ávteste, mierietsiehkich saemien gielesne, gielesne utnijh jih átnoem saemien gielesne.

Barkoesuerkie 1: Diedte saemien gielesne ávteste

Saemiedigkie átna maereles diedtejoekedimmiem tjielkestidh Saemiedigkien jih reerenassen gaskem gosse saemien gielesne politihkem haamode. Saemiedigkie sæjhta diedtidie guektelen juekedh.

Stoerredigkie jih reerenasse diedtem utnieh laaken mietie, gorredidh guktie fierhte saamastallije almetje reaktam áádtje saemien gielesne náhtadidh, mearan Saemiedigkie diedtem átna saemien gielesne evtiedidh.

Saemiedigkie diédtem átna saemien giëlem evtiedidh

Dan ávtteste saemieh edtjeh meatan árrodh jítje nænnoestidh giëlen, kultuvren jih siebriedahkejieledeh bijre, dle Saemiedigkie edtja tjielke faamoem utnedh giëlepolitihkesne. Saemien giële lea naakede mij saemieh jítje tjuerieh reeredh. Saemiedigkie edtja diédtem utnedh saemien giëlem evtiedidh, jih daate sæjhta jiehtedh Saemiedigkien lea diédte saemien giëlepolitihkem Nöörjesne haamoedidh. Akte dagkeres faamoe lea eevre vihkeles jis edtja saemien giëlen bæetjeh aejkem gorredidh. St. biëvn. nr. 28 (2007-2008) vihteste, Saemiedigkie, goh tjirkije saemiej almetjeveeljeme áárganen ávtteste, lea saemiepolitihken vihkielommes premissedeallahtæjja. Saemiedigkie tjuara tjielke faamoem utnedh gaajhkine suerkine mah leah vihkeles dan saemien siebriedahkese. Saemiedigkie átna saemien giële lea akte mijen vihkielommes aarvojste, jih leah vihkeles gaajhkide saemide. Daerpies aktine állesth jih bijjemes giëlepolitihkine, guktie edtja saemien giëlem eevtjedh jih evtiedidh ovnessie siebriedahkesuerkine. Saemiedigkiebiëvnese saemien giëlen bijre premisssh beaja daan barkose.

Dan ávtteste dle tjuara akte tjielke juekeme árrodh diédte- jih faamoesuerkeste Saemiedigkien jih Reerenasse gaskem. Reerenasse diédtem átna gorredidh fierhte almetje reaktam áádtje saemien giëlem náhtadidh gosse byögkeles reereminie govlesadta, bæjhkoehdidh dovne nöörjen jih saemien giëlesne, jih gorredidh byögkeles biëvnesh jih goerh leah nöörjen jih saemien giëlesne. Naemhtie Reerenasse dam bijjemes diédtem átna ihke staateles jih tjielten institusjovnh sijen diédth illieh, jih byögkeles dienesjh jih faalenassh saemien giëlesne vadta fierhten giëleutnijasse. Saemiedigkie edtja diédtem utnedh saemien giëlem evtiedidh, jih saemien giëlepolitihkem Nöörjesne haamoedidh. Ihke Saemiedigkie edtja aktem tjielke bijjemes diédtem utnedh evtiedimmien ávtteste saemien giëleste, dle jítjnh tsiehkieh tjuerieh stieresne árrodh. Daerpies dovne lissiehtamme ekonomeles mieriejujmie, sertiestimmie faamoste jih laakide staeriedidh. Saemiedigkie edtja aktem vihkeles ráállam utnedh daennie barkosne, jih raereste akte saemien byögkeles moenehtse tseegkesávva (SaOU) tjirkijigujmie reerenasseste jih Saemiedigkeste. Daate moenehtse tjuara mandaatem utnedh salkehtidh jih jarkelimmieh laakine jih faamosne raeriestidh, mah leah saemien giëlen bijre. Moenehtse tjuara aaj mierietsiehkide, diédtem jih iktedimmien saemien giëleráajvarimmijste vuartasjidh, jih raeriestimmieh buektedh jarkelimmide. Tsihkestahta Saemiedigkie mandaatem dorje moenehtsasse.

Ulmie:

- Saemiedigkie diédtem átna saemien giëlem evtiedidh jih saemien giëlepolitihkem Nöörjesne haamoedidh

Bieliëulmie:

- Staeriedamme ekonomeles mierieh, faamoe jih laakh mah leah saemien giëlen bijre

Strategijh:

- Aktem saemien byögkeles moenehtsem tseegkedh mij laakide, faamoem, mierietsiehkieh jih diédtejoekedimmien salkehte, mah leah saemien giëlen bijre.

Diedtejoekedimmie jñh iktedimmie gielerääjvarimmijste

Saemien gieler lea akte dejstie maadthbiehkijste saemien siebriedahkesne, jñh Saemiedigkie edtja goh saemiej almetjeveeljeme åårgane akte tjjelke aktööre årrodh gielerpolitihkesne, jñh sagki stuerebe faamoem gielergyhtjellassine utnedh goh daan biejjien. Nov lea eevre daerpies naaken aktem bijjemes diedtem åtna saemien gielerveetiedimmien åvteste, jñh råajvarimmieh iktedidh. Daan biejjien gellie aktöörh ovmesse laavenjassh jñh diedtesuerkieh utnieh saemien gieler sisnjelen, men ij guhte diedtem utnieh dejtie ovmesse gielerääjvarimmide iktedidh. Destie akte mujvies tsiehkje sjædta, jñh lea gaajh nåake saemien gielerveetiedimmien gaavhtan. Saemiedigkie vuajna daerpies diedtem vihtiestidh juktie råajvarimmieh iktedidh dej ovmesse gielerdajvi sisnjeli. Saemiedigkie vuajna dah ovmesse gielerdajvh aktem lihkebe laavenjostoe Saemiedigkine ohtsedieh. Daate daerpiesvoete lea joekoen tjyölkehke åarjelsaemien gielerdajvesne. Åarjelsaemieh bårrode åroeh, jñh tjuerieh gellie aktöörigujmie laavenjostedh saemien gieler bijre. Dovne tjjelth, fylhkentjyelth jñh fylhkenålmah leah meatan jñh dej leah ovmesse råållah saemien gielerbarkosne. Dan åvteste maahta nåake iktedimmie jñh kontinuuteete faalenassine sjidtedh. Akte stoerre haesteme daennie suerkesne lea byögkeles reereme ij maahtoem utnieh åarjelsaemien gieler jñh kultuvren bijre. Iemie Saemiedigkie dam bijjemes diedtem åtna gielerääjvarimmieh iktedidh jñh diedtem joekedidh.

Reerenassen dahkoesoejkesje saemien gielerse boelhken 2009 -2013 jñjnñh hijven råajvarimmieh åtna, jñh akte nuhteligs dirrege orreme juktie saemien gieler eevtjedh jñh evtiedidh. Saemiedigkie gujht vuajna daerpies aktine ållesth gielerpolitihkine mij abpe siebriedahkem feerhmie. Gosse dahkoesoejkesjnie barkeme dle Saemiedigkie sãemies departemeentigujmie laavenjosteme. Dah ovmesse departemeenth tjuerieh stuerebe maahtoem saemien tsiehkje jñh saemien gieler bijre ribledh. Guktie lea daan biejjien, dle voernges åejvieladtjh eah dãhkesjh aktem ållesth gielerpolitihkem saemien gielerse buektietidh. Vihkeles dah ovmesse departemeenth aktem stuerebe diedtem jñh tjjelkebe råållam åadtjoeh saemien gielerbarkoen sisnjelen. Jis edtja reerenassen dahkoesoejkesjem saemien gielerse tjirrehtidh, dle Saemiedigkiebievnese saemien gieler bijre tjuaara vãaroeminie årrodh.

Gosse edtja gielerääjvarimmide buerebelaakan iktedidh, dle saemien institusjovnh aktem vihkeles råållam utnieh. Juktie hijven evtiedimmienuepieh sjugniedidh dejnie ovmesse gielerdajvine, dle Saemiedigkie institusjovnh daarpesje, tjjelke diedtelaavenjassigujmie. Akte byjjes joekedimmie diedteste tjuaara jiehtedh institusjovnh hijven mierieh åadtjoeh, guktie dej lea nuepie sijjen barkoefaamoem jñh maahtoem bæjjese bigkedh, juktie daam diedtem vaeltedh. Institusjovnh tjuerieh daerpies faamoem utnedh giehtjedidh ihke dajven öörnedimmie gielerbarkoste dejtie bööremes illedahkide vadta.

Ulmie:

- Saemiedigkie dam bijjemes diedtem åtna diedtem joekedidh jñh råajvarimmieh iktedidh saemien gieler sisnjelen

Bielielmie:

- Akte tjjelke diedtejoekedimmie saemien gielerbarkoen sisnjelen dejnie ovmesse gielerdajvine

Strategijh:

- Tjjetligujmie, saemien institusjovnigujmie jñh siebriejgujmie diedtejoekedimmien bijre laavenjostedh, juktie gielerääjvarimmieh iktedidh dejnie ovmesse gielerdajvine.

Tsiehkien bĳre saemien gĳelide

Hijven gĳelepoltihke tjuara dejtie ovmesse gĳeletsiehkide kr  hkedh, jĳh ij maehtieh dam darjodh bieleden hijven betniedaajroe jĳh goerehtallemh. S  jhta dannasinie nuhteligs   rrodh dejtie ovmesse gĳeletsiehkide daamtaj goerehtalledh. Gĳeleraajvarimmiej gaavhtan aaj vihkeles   ornegh utnedh mah aktem juhtije guvviem vadta saemien gĳele  tnoste ovmesse suerkine. Daan biejjien maahta ajve statistihkesne vuejnedh mah lierehtimmiegĳielh mah skuvlesne veeljesuvvieh. Akte seammaleejnes vihtesjadteme, vuesiehtimmien gaavhtan man gellie mah dienesjeinstitutsojvne saemiestieh, jĳh man jĳjnem saemien aamhtesegietedimmesne n  htede, s  jhta aaj nuhteligs   rrodh.

Aaj daerpies vielie dotkeminie daan suerkien sisnjelen. Daan sjtekenisnie Saemien jolleskuvle jĳh analysed  ehkie saemien statihkese v  ajnoeh goh sjyöhtehke akt  orh, juktie dej lea lihkesvoete dejtie saemien gĳelebyjesidie.

Aktene faageles analysesne siebriedahketsiehkijste saemien gĳelese N  orjesne, maahta nuhteligs   rrodh UNESCO'n vuekiem n  htadidh juktie gĳeletsiehkide analyseradidh.   arganisasiojvne aktem dirregem dorjeme juktie vuarjasjidh man nænnoes jallh hiejehts akte gĳele lea. Daate dirrege maahta dej ovmesse saemien gĳeli gaskem joekehtidh, jĳh aaj viehkine   rrodh vuarjasjidh man nænnoes jallh hiejehts gĳele lea dejnie joekehts geografeles dajvine.

Ulmie:

- Hijven gĳelesoejkesjimmie, man v  arome leah hijven, juhtije goerehtallemh jĳh faageles analysh.

Strategije:

- Barkedh ihke analysed  ehkie saemien statistihkese vierhtieh   adtje juktie jaabnan goerehtalledh jĳh analyseradidh tsiehkien jĳh evtiedimmiem saemien gĳelese N  orjesne

Vaaksjome- jĳh kl   keme  argane saemien gĳelide

Aajkoe saemielaaken gĳelenjoelkedassigujmie lea gorredidh dam aktegs almetjen reaktam saemien n  htadidh gosse byögkelesvoetine govlehtalla. D   jrehtimmieh vuesiehtieh jalhts daah njoelkedassh g   vnesieh, dle s  emies almetjh d   jrieh njoelkedassh d   jeluvvieh, jĳh dej indivijduelle reaktah eah illesovvh. Daan biejjien fylhken  lma kl   keme  argane saemien gĳelenjolkedasside dastegh kl   keme lea tĳielten jallh fylhkentĳielten   argani bĳre. Daate akte funksiojvne mij ij leah aajkoen mietie j  hteme. Fylhken  lma mahte ij naan kl   koeh d   ste, seamma aejkien goh meedija daamtaj soptseste almetjh eah sijjen reaktah   adtjoeh. V  ajnoe goh almetjh eah daejrieh giese edtjeh kl   kedh, jĳh fylhken  lmah fer vaenie vierhtieh n  htadieh juktie daam kl   keme  ornegem tĳirrehtidh. Lissine dle fylhken  lman ij naan vaaksjomefunksiojvne gĳelenjoelkedasside. Jis naaken meadtam dorjeme saemielaaken gĳelenjoelkedassi v  oste, dle satne ij laejhtemem   adtjoeh. Dan   vteste almetjh eah sijjen reaktah   adtjoeh, jĳh daate akte ovvaajteles tsiehkie. Daate joekoen n  ake gĳelen sijjen gaavhtan siebriedahkesne, jĳh maahta guhkiebasse dejtie illedahkide goerpedehtedh mejtie laaki tĳirrh   adtjeme.

Saemiedigkie sæjhta fierhten almetjen laakeviedteldihkie reakta saemien n  htadidh gorres  vva, jĳh vuajna daerpies dovne kl   keme  ornegem gĳiehtjedidh, jĳh mejtie daerpies aktine vaaksjome  orneginie. Jis edtja gorredidh fiereguhten reaktam saemien gĳelem n  htadidh, dle daerpies aktine v  ajnoes kl   keme  arganine, jĳh akte vaaksjome  argane mij dejtie byögkeles etaatide v  aksje. Saemiedigkie vuajna seamma   argane maahta g  abpagidie r   llide utnedh, jĳh raereste akte vaaksjome - jĳh kl   keme  argane tseegkes  vva saemielaaken gĳelenjoelkedasside. Gosse edtja mandaatem dagkeres   arganese darjodh, dle Saemiedigkie edtja vihkeles r   llam utnedh, jĳh tsevtsehdh guktie edtja kl   keme- jĳh vaaksjomefunksiojvne reeredh.

Vaaksjome- jñh klååkemeåårgane tjuara våajnoes årrodh guktie fiereguhte daajra giejniie edtja govlehtalledh, jñh åårgane tjuara byögkeles institusjovnh eadtjohkelaakan vaaksjodh. Saemiedigkiebievnesisnie lierehtimmien jñh ööhpehtimmien bijre digkedeminie ihke lea daerpiies Saemiedigkien råållam tjielkestidh, goh tjirkije saemien maanaj jñh noeri ööhpehtimmiereaktese, jñh Saemiedigkien råålla goh vaaksjovmeåårgane saemien lierehtimmiegyhtjesside. Sæjhta iemie årrodh daejtie prosesside ektesne vuejnedh.

Ulmie:

- Akte eadtjohke vaaksjome- jñh klååkemeåårgane saemielaaken gielenjoelkedasside

Strategijh:

- Mandaatem darjodh vaaksjome- jñh klååkemeåårganese saemielaaken gielenjoelkedasside

Barkoesuerkie 2: Mierietsiehkies saemien gielese

Juktie bæetije aejkien saemien gielese gorredidh, dle såemies mierietsiehkies tjuerieh stieresne årrodh. Ij maehtieh hijven ulmieh saemien gielese jaksedh bieleden nuekies ekonomeles jñh almetjen vierhtieh. Tsiehkies goh gielefaageles evtiedimmie, öörnedimmie gielebarkoste jñh mierieh tjuerieh aaj stieresne årrodh, juktie hijven gieleevtiedimmiem gorredidh.

Gosse edtja saemien gielem eevtjedh jñh evtiedidh, sæjhta vihkeles årrodh joekehtidh gaskem fiereguhten reaktam saemien gielem nåhtadidh, jñh dah ovmessie daerpiiesvoeth mejtie saemien gielh utnieh jis edtjeh vijriesåbpoe evtiesovvedh. Sæjhta maereles årrodh dejtie individuelle gielereaktide byögkeles dienesjigujmie ektine vuejnedh, mearan evtiedimmie saemien gieleste tjuara gielen daerpiiesvoeth dejnie ovmessie gieledajvine våaroeminie utnedh.

Saemielaaken gielenjoelkedassh jñh reerememaallh

Saemiedigkien våarome lea dihte reakta jñtse gielem nåhtadidh, maam gaajhkh saemiestæjjah utnieh. Fierhte saemiestæjja edtja reaktam utnedh saemien nåhtadidh gosse byögkelesvoetine govlehtalla, saahnt gusnie årroeminie. Daan biejjien dle ajve dah mah tjiektine årroeh, mah leah saemien gielen reeremedajvesne, mah daejtie reaktide utnieh, juktie saemielaaken gielenjoelkedassh ajve dejtie tjiektide feerhmieh. Dannasinie daerpiies aktine staeriedimmie saemielaaken gielenjoelkedassijste, guktie dah abpe laantem feerhmieh.

Byögkeles reereme akte staateles diedte mij lea vihtiestamme laakine. Juktie saemielaake vihteste saemien jñh nöörjen leah seammavyörtogs gielh, dle gaajhkh saemiestæjjah byöroeh seamma reaktah utnedh saemien nåhtadidh, goh dah mah nöörjen soptsestieh. ILO-konvensjovne nr. 169, vihteste dam reaktam almetjh utnieh juktie sijen gielem lieredh jñh gielem nåhtadidh. Nöörje daam konvensjovnem ratifiseradamme, jñh naemhtie diedtem åtna byögkeles dienesjh saemien gielesne sjiehteladtedh tjielten, fylhkentjuelten jñh jeatjah byögkeles reeremisnie. Akte staeriedimmie daan beajjetje njoelkedassijste sæjhta jiehtedh saemielaaken gielenjoelkedassh abpe laantem feerhmieh, jñh eah leah gaertjedamme ajve såemies dajvide. Akte dagkeres jarkelimmie aaj konsekvensh åådtje daan beajjetje reeremedajvese.

Saemiedigkie daajra daelie Reerenasse saemielaaken gielenjoelkedassh digkedeminie, jñh bæetijen aejkien reerememaallh vuarjesje. Saemiedigkie vuajna daerpiies aktine dagkarinie digkedimmie dan åvteste gieletsiehkies jñh årromemaalle jarkelamme, jñh aaj dan åvteste orre tjielth leah meatan sjidteme reeremedajvesne. Akte bæetijen aejkien reerememaalle tjuara dejtie joekehts gieletsiehkide krööhkedh

jis edtja buektiechtidh gorredidh jih evtiedidh gielem dej daerpiesvoeti mietie, mah leah dejnie ovmessie gieledajvine.

Dan ävteste saemielaaken gielenjoelkedassh jorkesieh guktie dah abpe laantem feerhmieh, dle daerpies joekehts njoelkedassigujmie. Saemiedigkie vuajna säemies tjielth Nöörjesne sijhtieh haestemem äadtjodh sijjen saamastallije ärrojdie saemien gielesne hoksehtidh. Dannasinie daerpies aktine orre reerememaalline mij daan beajjetje reerememaallen sijjeste bäata. Gosse mijjeh daesnie reerememaallen bijre soptsestibie, dle daate byögkeles dienesji bijre saemien gielesne, mejtie Saemiedigkie ätna lea byögkelesvoeten diedte. Saemiedigkie aktem reerememaallem vuajna mij lea guektelen juakeme. Säjhta maereles ärrodh dah tjielth mah daan biejjien leah saemien gielen reeremedajvesne, leah akten njoelkedassen nuelesne. Daah tjielth goh gielevierhtietjuelth sjidtieh, gusnie saemien ärrojh tjuerieh stuerebe reaktah utnedh saemien nähtadidh jih dienesjh äadtjodh saemien gielesne. Gaajhkh jeatjah tjielth aaj sijhtieh saemielaaken gielenjoelkedassi nuelesne ärrodh, men eah seamma vijries reaktah njoelkedassine utnieh. Säemies eevre vihkeles gielereaktah tjuerieh faamoem utnedh abpe laantesne. Goh gielereaktah aarhskuvlemaanide, reakta lierehtimmiem äadtjodh saemiengielesne, reakta healsoe- jih hoksedienesjh äadtjodh saemiengielesne, gorredimmie reaktajearsoesvoeteste jijtse gielesne jih reakta gyrhkeles dienesjh äadtjodh saemien gielesne. Akte dagkeres maalle guektelen juakeme, dorje guktie daerpies sjædta lissiehtamme vierhtiejgujmie, jih daerpies dovne gielevierhtietjuelth jih gaajhkh jeatjah tjielth mieriesertiestimmieh äadtjoeh saemiengieledh dienesjidie staatebudsjedten bijjelen.

Saemiedigkie ätna gielevierhtietjuelth goh vihkeles laavenjostoegeujmieh gosse edtja saemien gielem voenges dajvesne eevtjedh. Saemiedigkie lea laavenjostoelatjkoeh dorjeme gaajhki tjieftigujmie mah leah meatan reeremedajvesne, guktie edtja guektiengielevierhtide nähtadidh. Saemiedigkie vuajna daerpies tjielth eadtjohkelaakan berkieh juktie eevtjedh jih evtiedidh saemien gielem tjieftine. Säjhta guektiengieledäärjoem, maam Saemiedigkie reerie, nähtadidh goh akte evtiedimmiedäärjoe gielevierhtietjuelthide. Laavenjostoelatjkoeh tjirrh gielevierhtietjueftigujmie dle Saemiedigkie jih fierhte tjieftie sijhtieh nuepich äadtjodh råajvarimmiejgujmie nierhkedh mah leah fierhten tjieftien gieletseahkan sjehtedamme. Saemiedigkien ulmie lea jienebh tjielth saemien ärrojigujmie gielevierhtietjueftine sjidtieh.

Ulmie:

- Dah saamastallije ärrojh tjieftie nuepich utnieh saemien nähtadidh gosse byögkeles reereminie govlehtellieh.

Bielieulmieh

- Saemielaaken gielenjoelkedassh abpe laanten feerhmieh
- Saemien gielevierhtietjuelth eadtjohkelaakan berkieh juktie saemien gielem evtiedidh

Strategijh:

- Eadtjohkelaakan meatan ärrodh Saemielaaken gielenjoelkedassh staeriedidh
- Hijven mierietsiehkich gorredidh gielevierhtietjueftide

Ekonomieles mierieh

Dan ävteste nuekies ekonomeles vierhtieh eah gäävnesh dle dihte akte haesteme dovne Saemiedægkan, tjieldide, gielearngide, skuvlide jih jeatjah institusjovnde mah saemien gieline berkieh. Saemiedigkie veanhta daelie akte stuerebe barkoe tjuara dorjesovvedh saemien gieline gaajhkine siebriedahkesuerkine. Daate eevre vihkeles jis giele edtja hijven evtiedimmienuepieh utnedh. Dan beajjetje mieriesertiestimmieh eah leah nuekies, jih Saemiedigkie vuajna daerpies saemiengieleldh faalenassh tjarke eevtjedh siebriedahkesne, dovne faagealmetjh daårrehtidh jih lierehtidh, jih saemiengieleldh faalenassh evtiedidh.

Akte sertiestimmie faamoste jih diedtste Saemiedægkan, juktie saemien gielem evtiedidh, sæjhta krievdih sagki stuerebe mieriesertiestimmieh Saemiedægkan.

Saemiedigkie 65 millijovnh kråvnah saemien gielese åtna jaepien 2012. Dejstie 53 millijovnh leah ryöktesth daårjoe tjieldide, fylhkentjieldide jih saemien gielearngide. Dah aajmene 12 millijovnh leah ovmessie prosjektide mejgumie Saemiedigkie nierhkeme, jih öörnegidie mej bijre tjuara syökedh. Fierhten jaepien Saemiedigkie ohtsemh daåste ovrehte guektiengierti ävteste. Jijnjh hijven prosjekth, men dannasinie dan jeenjesh ohtsedieh dle tjuara striengkieslaakan prijoriteradidh. Saemiedigkie aaj daårjoem vadta bæjhkohtætman saemien tjehpieslidteratuvreste, learoevierhtedorjemassese jih jeatjah gieleråajvarimmide. Daah daårjoeöörnegh aaj jijnjh ohtjsijh utnieh, jih tjuara striengkieslaakan prijoriteradidh.

Tjieldh jih fylhkentjieldh saemien gielen reeremedajvesne leah fierhten jaepien medtie 45 millijovnh kråvnah guektiengieleldårjoine åådtjeme. Daate lea vierhtieh mah tjieldh jih fylhkentjieldh åådtjoeh juktie guektiengieleldh dienesjh gorredidh. Daate lea mieriesertiestimmieh mejtie Saemiedigkie staateste åådtje fierhten jaepien. Guektiengieleldårjoe ij leah læssanamme dejnie siejhme åasalissiehtimmie siebriedahkesne. Saemiedigkie fierhten jaepien reektehtsh jih budsjedtedaerpiesvoeth tjieldtjste jih fylhkentjieldtjste daåste. Joekoen tjieldh reektieh dah lissiehtamme vierhtieh daarpesjeh. Saemiedigkien raeriestimmie mij jeahta saemielaaken gielenjoelkedassh abpe laantem feerhmieh, sæjhta konsekvensh åådtjodh tjieldide reeremedajvesne jih guektiegieledårjose tjieldide jih fylhkentjieldide. Saemiedigkien mielen mietie dle mieriesertiestimmieh saemiengieleldh dienesjidie tjuerieh ryöktesth tjieldide jih fylhkentjieldide staateste juhtedh. Akte goerehtalleme dejstie riektes maaksojste guektiengieleldh dienesjidie, tjuara väärome årrodh gosse edtja mieriesertiestimmide nænnoestidh.

Saemiedigkie vuajna daerpies saemien gielem eevtjedh jih evtiedidh gielevierhtietjieldtine. Daejnie tjieldtine Saemiedigkie sæjhta saemien gielem eevtjedh gielevtiedimmievierhtiej tjirrh. Daam edtja darjodh guhkies laavenjostoelatjkoej tjirrh tjieldtjgumie, gusnie gielen daerpiesvoete ulmiem beaja fierhtene tjieldesne. Tjuara råajvarimmiejgumie nierhkedh mah leah tjielden årroji vööste stuvreme, jih mah åtnoem saemien gieleste eevtjeh, gieleutnijidie lissiehtieh jih saemien gielem vääjnoes darjoeh siebriedahkesne. Dah sertiestimmieh mijjeh daan biejjien staateste guektiengieleldh dienesjidie daåstobe, edtjeh ajve evtiedætman saemien gieleste jih darjoemidie årrodh mah gielevtiedimmie skreejrieh gielevierhtietjieldtine.

Saemien gielearngh aktem stoerre barkoem voengesne darjoeh, dah gellie gielekuvsjh öörniedh jih leah sijjeh saemien gielese. Saemien gielearngh bievniedh fierhten jaepien reektehtsi jih budsjedtedaerpiesvoeti tjirrh, ihke daerpies jienebh råajvarimmiejgumie juktie saemien gielem eevtjedh. Gielearngi mielen mietie dle dah eah daejrieh guktie dej ekonomeles tsiehkie lea ävtese. Akte daajroes ekonomije ävtese lea eevre daerpies juktie gielearngide juhtedh. Tjuara gielearngi ekonomijem tjarki lissiehtidh guktie dah nuepieh åådtjoeh gukriebasse soejkesjidh, siebriedahken daerpiesvoeti mietie. Dam aaj vuarjasjimmesne dejstie saemien gielearngijste tjierteste. Saemiedigkie sæjhta vuartasjidh maam mijjeh maechtebe darjodh juktie gielearngi ekonomeles tsiehkem bueriedidh, men veanhta aaj jeatjebh, goh tjieldh, fylhkentjieldh jih voernges åejvieladtjh, tjuerieh aktem stuerebe diedtem vaeltedh juktie gielearngi ekonomijen gorredidh.

Saemiedigkie tjuara hijven jih eadtjohke laavenjostoguejmieh utnedh gosse edtja saemien gielem eevtjedh jih evtiedidh dejnie ovmesse gieledajvine, vuesiehtimmien gaavhtan saemien gielejarngh mah aktem nænnoes barkoem voengesne darjoeh. Men gielejarngh eah leah tseegkesovveme gaajhkine dajvine gusnie saemich årroeh. Saemiedigkie aaj vuajna vihkeles laavenjostedh jeatjah saemien institusjovnigujmie jih dejtie eevtjedh, guktie dah raaajarimmieh aelkieh mah saemien gielem eevtjich abpe Saepmesne. Sæjhta vihkeles årrodh gielemahtoem saemien institusjovnine eevtjedh, guktie nænnoes faagebyjresh saemien gielesne sjidtieh gellene lehkesne. Daate sæjhta vielie darjomh sjugniedidh jih giele vielie vaaajnoes sjædta. Gosse mijjich veanhtadibie saemien institusjovnh edtieh aktem stuerebe diedtem vaeltedh saemien gieleevtiedimmien åvteste, tjuara aaj måjhtelidh saemien giele baakoeh jih terminologijem fååtese, jijnjh orre siebriedahkesuerkiej sisnjeli. Dan åvteste faagebarkijh tjuerich vierhtieh åadtjodh ihke dah maechtich gieline barkedh. Vihkeles saemien institusjovnh mierietsiehkieh utnieh mah darjoeh guktie dah maechtich daam diedtem hijvenlaakan vaeltedh. Saemiedigkie sæjhta dam diedtem vaeltedh, men kreava voernges æjvieladtjh aaj tjuerich diedtem dan åvteste vaeltich.

Ovmesse aktöörh leah jijnjh hijven faalenassh jih raaajarimmieh aalkeme, mah daan biejjien leah prosjekth. Daate lea raaajarimmieh mah hijven illedahkh vadteme, jih mah tjuerich ihkuve beetnehdaarjoem åadtjodh. Sjhtebe daesnie naan vuesiehtimmieh neebnedh.

Geervelierehtimmieprogramme Saemien jolleskuvlen tjirrh, jijnjh geerve almetjidi nuepiem vadteme gielem lieredh. Tjuara daam prosjektem ihkuve beetnehdaarjojne jærhkedh, guktie jienebh nuepiem åadtjoeh saemien lieredh. Åarjelsaemien gielebiesie lea akte prosjekte Nordlaanten Fylhkenålman jih Saemieskuvleståvroen tjirrh Sverjesne. Gielebiesieh jih gielelaavkomh leah gaajh hijven raaajarimmieh orreme juktie gielelierehtimmie eevtjedh. Saemiedigkiebævnesisnie lierehtimmien jih ööhpehtimmien bijre neebnesåvva aaj man vihkeles ihkuve beetnehdaarjoe lea gielebieside. Dååjrehtimmieh åarjelsaemien dajveste vuesiehtich maanah jih noerh saemien verkebe lierich gosse meatan dagkarinie gielebiesine. Jijnjh nuepieh, joekoen raastedajvine, lohkehtæjjavierhtieh Sverjeste jih Sævmeste veedtjedh, jih gielebiesieh iktedidh. Daate byöroe ihkuve faalenassh årrodh jih ekonomeles vierhtich kreava.

Ulmie.

- Saemien giele hijven ekonomeles mierietsiehkieh åtna

Bielieulmieh:

- Lissiehtamme mieriesertiestimmich staateste juktie saemien gielem evtiedidh
- Mieriesertiestimmie saemiengieleldh dienesjidi ryöktesth tjæltese jih fylhkentjæltese staateste

Strategije:

- Aktem saemien byögkeles moenehtsem tseegkedh mij laakh, faamoem, mierietsiehkieh jih diedtejoekedimmie salkehte saemien gielen bijre.
- Stilledh akte goerehtalleme dorjesåvva tjælti jih fylhkentjælti maaksojste, guektiengieleldh dienesji åvteste
- Sjiehteladtedh ihke hijven gieleråajarimmieh mah prosjektine aalkeme, ihkuve beetnehdaarjoem åadtjoeh

Almetjen vierhtieh

Gaajhkine siebriedahkesuerkine dle akte stoerre haesteme gielesmaahoe fäätese. Joekoen lierehtimmiesuerkien, healsoesuerkien, reaktasuerkien jñ gærhkoen sisnjeli, daate akte dejstie stööreres haestiemijstie orreme saemien gielesbarkosne. Jienebh tjiełth reeremedajvesne dæriesmoerh åtneme sijen dieldth illedh saemielaaken gielenjoelkedassi mietie, dan åvteste almetjen vierhtieh gååvnesieh. Aktene staeriedimmesne saemielaaken gielenjoelkedassijste, gusnie Saemiedigkie raereste dah abpe laantem feerhmieh, dle sæjhta joekoen vuejnedh saemiengieeldh faagealmetjñ fååtesieh. Akte ållesth barkoe juktie saemiengieeldh barkijñ dåårrehtidh, jñ lierehtimmiem saemien gielesne faalehtidh studentide jñ faagebarkijdie, leah eevre daerpies jis edtja bætijen aekien daerpiesvoeth siebriedahkesne illedh. Akte fåantoe mannasinie saemien ij reeremisnie åtnasovvh lea dannasinie barkijñ mah saemiestieh eah dam saemien faageterminologijem utnieh, jñ haarjanimmiem fååtesieh saemien barkosne nåhtadidh. Dan åvteste dle ööhpehtimmieinstitusjovnh aaj tjuerieh dieldtem åadtjodh saamastallije studenth ööhpehtidh. Studenth byöroeh nuepiem åadtjodh saemien faageterminologijem lieredh, guktie dah buektiehtieh saemien nåhtadidh sijen barkosne ööhpehtimmien mænngan.

Ij leah ajve daerpies saemiengieeldh maahtojne dej byögkeles jñ tjielten dienesji sisnjeli, men aaj sosijaale jñ kultuvrelle faalenasi sisnjeli siebriedahkesne. Meedija, lidteratuvre jñ govlesadteme leah suerkieh gusnie daerpies saemiengieeldh maahtojne, juktie saemiengieeldh faalenassem evtiedidh. Joekoen vihkeles maanaj gieleevtiedimmien gaavhtan hijven saemiengieeldh faalenassh gååvnesieh, meedijan, lidteratuvren jñ kultuvren sisnjeli. Daerpies saemiengieeldh almetjñ ovmesse barkojde dåårrehtidh, juktie naemhtie gielesmaahoe gorredidh dejnie ovmesse gielesuerkine. Butenschønmoenehtsen salkiehtimmie tjærteste ihke vihkeles saemien dotkemegieline evtiedidh, jñ vihteste dotkemeinstitusjovnh tjuerieh sijen dieldtem vaeltedh kuvsjefaalenassh evtiedidh saemien gielesne gaajhkine daltesinie. Saemiedigkie lea siemes moenehtsen vuajnojne mij jeahta saemiengieeldh dotkeme lea vihkeles juktie saemien faagegielem evtiedidh, jñ faagegiele lea akte bielie gieleevtiedimmeste, guktie giele akte ållesth giele sjædta mij siebriedahkesne sjeahta.

Ulmie:

- Saemien gielesmaahoe gaajhki siebriedahkesuerkiej sisnjeli

Strategijh:

- Jienebh saamastallije barkijñ dåårrehtidh
- Saemien faagegieline evtiedidh
- Lissiehtamme lierehtimmie saemiengielesne dotkemen jñ jollebe ööhpehtimmien sisnjelen

Gielesfaageles evtiedimmie

Evtiedimmie terminologijeste jñ gieleteknologeles dirregijstie leah vihkeles saemien gielen gaavhtan. Dihte gielesfaageles evtiedimmie tjuaara evtiedimmiem siebriedahkesne dæriedidh, jñ daerpies orre terminologijem iktemearan evtiedidh. Dihte bööreres vårome terminologijeevtiedæmman, lea gosse evtiedimmie orre baakojste daerpiesvoetijste jñ vaajtelijstie båata dejstie ovmesse faagesuerkijste, vuesiehtimmien gaavhtan gosse mekanihkefaageles jñ gielesfaageles daajroe ektesne berkieh terminologijeevtiedimmie. Eevre daerpies terminologijem evtiedidh gaajhki siebriedahkesuerki sisnjeli, ihke edtja maehdedh gielem nåhtadidh dej ovmesse faagesuerkiej sisnjeli. Juktie terminologije fååtese dle dihte stoerre haestemh sjugnede daan biejjien. Joekoen ietjmies haestemh åarjel- jñ

julevsaemien gielese. Aerpievuekien baakoeh, soptestimmievuekieh jñh sijnenommh tjöönghkedh leah vihkeles dan ävteste dej lea aerpievuekien daajroe maam tjuaara gorredidh.

Gieleteknologeles ðirregh leah nuhteligs jñh hijven viehkievierhtieh dovne gieleätnoen jñh gielelierehtimmien gaavhtan. Hijven gieleteknologeles ðirregh sijhtieh vihkeles ärrोध juktie saemien gielem eevtjedh jñh evtiedidh.

Maanah jñh noerh leah gaajh eadtjohke utnijh orre teknologijste, gelliesäärhts ðirregigujmie jñh programmevaaroejgujmie. Daah maanaj gieleätnoem tsevtseidieh, dan ävteste dle vihkeles daah aaj saemien gielesne gäävnesieh. Dovne programmh, spiehl jñh plearoech mobijletellefovnide jñh daatamaasjinide, men aaj hijven digitaale tjäängkoesijjieh gusnie maahta saemien gielesne soptsestidh. Hijven sosijaale nedtesijjieh gusnie maahta saemiengielesne soptsestidh maechieh vihkeles gielesijjieh ärrोध, joekoen dejtie maanide jñh noeride mah sijnine ärrोध gusnie jeatjah gaavhtan leah vaenie saemien gielesijjieh.

Saemien væhtah ovmesse daatabaasine haestemh sjugniedieh gaskem jeatjah gosse edtja saemien sijnenommh vihtesjadtedh. Daerpies gelliesäärhts teknologeles evtiedimmine, goh daatabaasah, GPS, applikasjovnh jñh jeatjah, guktie aelhkje sjædta saemien væhtah dejnie nåhtadidh.

Akte ällesth gielepolitihke aaj aktem hijven raastenrastah laavenjostoem kreava. Tjäänghkies terminologjeevtiedimmie jñh normeradimmie leah vihkeles juktie dam tjäänghkies väaromem gorredidh saemien gielese. Sæjhta joekoen ovlæhkoes ärrोध jis saemien gielh fiereguhten haaran evtiesuvvieh, juktie dellie maahta dääriesmoerh sjidtedh laanti dääresth govlesadtedh. Saemiedigkie lea gellie jaepieh däärhoem vadteme terminologijeprojektide, jñh aerpievuekien baakoeh jñh sijnenommh tjöönghkedh. Sisnjelds libie aaj saemien terminologjeevtiedimmine barkeme, jñh gellie jaepieh aktem jñtse suerkiem åtneme mij sijnenommigujmie jñh terminologijine barka. Dannasinie buektiehamme naa jñjnem terminologijem saemiengielesne evtiedidh. Ävtelen dah maechieh vuesiehtimmien gaavhtan learoeærjine åtnasovvedh, dle tjuaara dej kvaliteetem gorredidh. Saemiedigkie sæjhta noerhtelaantigujmie laavenjostedh, ihke terminologije maahta laanteraasti rastah åtnasovvedh. Veantha terminologjeevtiedimmie, kvaliteetogorredimmie jñh normeradimmie aktene noerhtelaanti laavenjostosne dorjesuvvieh, gusnie dovne faage- jñh gielemaahtoe.

Ulmieh:

- Hijven gieleteknologeles ðirregh saemien gielese
- Saemien terminologije gaajhkine siebriedahkesuerkine
- Saemien sijnenommh vihtesjadteme jñh väajnoes dorjeme
- Aerpievuekien baakoeh jñh ðiejvesh leah vihtiestamme jñh åahpenamme

Bielieulmie:

- Teknologeles ðirregh mah leah sjiehteladteme saemien væhtide

Strategijh:

- Viehkiehtidh guktie akte hijven saemien terminologije- jñh baakoedaatabaase gäävnese akten laavenjostoem tjirrh gielefaageles jñh gieleteknologeles byjresigujmie
- Barkedh ihke teknologije jñh digitaale ðirregh leah sjiehtedamme jñh evtiedamme aaj saemien gieleveeljemasse
- Barkoem eevtjedh saemien terminologjeevtiedimmine
- Barkoem eevtjedh juktie aerpievuekien daajroem jñh saemien sijnenommh tjöönghkedh

Barkoesuerkie 3: Gïeleutnijh

Akte dejstie Saemiedigkien ulmijste lea lähkoem lissiehtidh saemien gïeleutnijijstie. Akte stoeer utnijelähkoe ij leah læjhkan akte garantije ihke akte gïele edtja evtiesovvedh jih guhkiebasse jieleddh, vuestelen dle gïeleutniji *aaltereplaantege* vihkeles. Ij leah seekere akte stoeer lähkoe báarasábpoe gïeleutnijijstie sæjhta lähkoem lissiehtidh gïeleutnijijstie. Gosse edtja lähkoem gïeleutnijijstie lissiehtidh dle golme faktovrh vihkeles; sertiestimmie boelvi gaskem, saemiengïeleldh maanagiërth jih hijven gïelelierehtimmie.

Gïelesertiestimmie hïejmesne

Saemiedigkien ulmie lea lähkoem lissiehtidh gïeleutnijijstie, jih naemhtie gïelem eevtjedh jih evtiedidh. Dah mah gïelem náhtadieh, dah aaj daerpiesvoetide sjugniedieh siebriedahkesne. Daate sæjhta vihkeles árrodh aaj báetijen aejkien. Haesteme lea fiereguhtem skreejredh saemien gïelem veeljedh. Vaallah Saemiedigkie gænnah jallh naan jeatjah byögkeles suerkie maechtich fierhten almetjen privaate gïeleátnoem stuvredh. Edtja hævvi numhtie árrodh. Jalhts byögkelesvoete ij maechtich fiereguhten almetjen veeljemem stuvredh, dle vihkeles sjiehteladtedh ihke dah privaate gïeleveeljemh, veeljemh sjidtieh tjielke alternatijvigujmie. Tjuara aktem öörnegem utnedh gusnie yearsoes sjædta saemien voestesgïeline sertedh sijjen maanide. Saemien tjuara akte gïele árrodh maam siebriedahke ááktoe; siebriedahke tjuara utnedh daajroe saemien gïelesne lea akte vihkeles maahtoe. Daate dan ávteste dihte privaate veeljeme aarkebiejjien gïeleste hïejmesne lea dihte vihkielommes faktovre gïelen báetijen aejkien gaavhtan. Ovbyjjes sertiestimmie gïeleste boelveste boelvese lea dihte vihkielommes garantije akten jielije saemien gïeese.

Seamma tïjjen goh fiereguhte edtja aarkebiejjien gïelem hïejmesne veeljedh, dle aaj fiereguhten diædte saemien náhtadidh ovmessie tsiehkine. Fiereguhten akte diædte gorredidh, evtiedidh jih gïelem sertiestidh mubpien boelvese. Vihkeles gaajhkesh diædtem vaeltich, jih saemien náhtadieh gaajhkine tsiehkine. Aaj daerpies dah mah gïelem hijvenlaakan haalvoeh, leah hijven ávteguvvieh jih iktegisth saemien soptsestiech. Dagkerh ávteguvvieh mubpide skreejrieh saemien náhtadidh, jih dellie aaj dihte tjænghkies voerkesvoete gïeleátnoen bijre læssene.

Ulmie:

- Saemien gïele sertiestávva boelveste boelvese hïejmesne

Strategijh:

- Eejhtegidie skreejredh saemien hïejmegïeline veeljedh
- Barkedh ihke dah mah saemien hïejmegïeline veeljeh, tuhtjeh daate akte nuhteligs jih vyörtegs veeljeme.

Gïelesertiestimmie hïejmen álkolen

Saemiengïeleldh maanagiërth jih hijven gïelelierehtimmie skuvlesne leah vihkeles tsavtshvierhtiech juktie gïeleevtiedimmiem saemiengïeleldh maanaj luvnie dáarjoehtidh. Saemien gïele maanagiertesne jih skuvlesne gïetesávva gööktine jeatjah saemiedigkiebievnesinie, jih dan ávteste ibie edtjh dan veele daej siebriedahken institusjovni ráállaj bijre soptsestidh. Gosse lea saemien gïelen bijre maanagiertesne jih skuvlesne sijhtebe læjhkan tjierstedidh, dah maanah mah saemien hïejmegïeline utniech, áadtjoeh sijjen gïelem vijriesábpoe evtiedidh maangierten jih skuvlen tjïrrh. Maanagierte jih skuvle tjuerieh vuekieh gaavnedh juktie gorredidh daate raaktan heannede. Gaskem jeatjah maahta dam darjodh jis

sjiere maanagierte maallh jih lierehtimmiemaallh veeljie ovnessie learohkedâehkide saemien gielesne. Vuesiehtibie Saemiedigkien bièvesasse lierehtimmien jih ööhpehtimmien bijre, gusnie aaj daam dâeriesmoerem digkede.

Jijnjh saemien fuelhkieh eah saemien hiejmegieline utnieh, jih eah buektehth saemien sertiesticdh goh aarkebiejjien gielesne. Jijnjh dejstie sijhtieh læjhkan dej maanah edtjeh lierehtimmiem åadtjodh saemien gielesne. Dej veajkoej eejhtegh eah jijtje saemien maechtieh, dle maanagierte jih skuvle joekoen vihkeles gielesertiesticjah sjidtieh. Daejrebe dâåjrehtimmieste Aotearoa'ste/New Zealand, maanagierte vihkeles orreme dennie daan mearan læhkoes jealajimmesne gielesne māori. Nöörjesne aaj vuejnebe tjeltime saemien gielen reeremedajven ålkolen, dle daah learohkh mah saemien maanagierte orreme, mah lierehtimmiem vaeltieh saemien gielesne. Dannasinie vihkeles dejtie saemien maanagierte eevtjedh, guktie dah maechtieh hijven gielelierehtimmiesijjeh årrodh maanide. Juktie maechtedh læhkoem lissiehtidh dejstie mah saemiestieh, dle aaj vihkeles laedtieh aaj nuepieh åadtjoeh lierehtimmiem saemiengielesne veeljedh maanagiertesne jih skuvlesne.

Dej veajkoej eejhtegh eah saemesth, dle gielelierehtimmiem nænnoes dâarjoem voengesne daarpesje, jih eevre vihkeles sijjeh gâåvnesieh gusnie maanah gieleskreejremem jih dâarjoem åadtjoeh gielelierehtimmesne. Dâåjrehtimmieh vuesiehtieh lierehtimmiem saemien mubpiengieline ij Leah Nuekies jis edtja ulmiem jaksedh guektiengielevoeten bijre. Tjura gielesijjeh evtiedidh maanagierte jih skuvlen ålkolen juktie nuekies gielelierehtimmiem gorredidh.

Ulmie:

- Nænnoes lierehtimmiemaallh lierehtæmman saemien voestesgieline
- Maanah mej saemien mubpiengieline Leah funksjovnelle guektiengieleldh
- Jienebh laedtieh nuepiem åadtjoeh saemien lieredh

Strategijh:

- Nænnoes lierehtimmiemaallh evtiedidh lierehtæmman saemien voestes- jih mubpiengieline
- Jienebh jih orre gielesijjeh evtiedidh

Saemien aalkoelierehtimmiem geerve almetjidie

Daarodehtemepolitihken gaavhtan dle jijnjh geerve saemich mah eah Leah saemien liereme. Aalkoelierehtimmiem saemien gielesne geerve almetjidie Leah daerpies jih vihkeles juktie saemien gielem evtiedidh. Ihke geerve almetjh edtjeh maechtedh meatan årrodh saemien gielem sertiesticdh, dle tjuerieh jijtje gielem maechtedh. Saemien gielegoerehtimmiem 2012 vueschte iedtje gâåvnese saemien lieredh. Iedtje Leah stööremes dej gaskem mah jiehtieh dah "ajve guarkah", "ånnetje maahta" jallh "saemien maahta". Dej gaskem dle ovrehte akte lehkie jeakta dah sijhtieh vielie saemien lieredh. Dej gaskem mah eah saemien guarkah gænnah, desnie iedtje ånnetje unnebe, daesnie 40 % mah vuarsasjeh saemien lieredh mænngan. Dastegh edtjebe ulmiem jaksedh jienebh gieleutniji bijre jih lissiehtamme nuepieh saemien nåhtadidh, dle aaj laedtieh tjuerieh nuepiem åadtjodh saemien lieredh.

Tjuara aalkoelierehtimmiem geerve almetjidie jeatjahlaakan sjehteladtedh goh lierehtimmiem maanide jih noeride. Geerve almetjh daamtaj fuelhkiem jih ihkuve barkoem utnieh. Saemien gielegoerehtimmiem 2012 vueschte bijjelen 30 % jiehtieh lierehtimmiem hiejmesijjesne Leah eevre daerpies jis edtjeh buektiehtidh lierehtimmiem vaeltiedh saemien gielesne. Jeatjah vihkeles tsiehkieh mah tjuerieh stieresne årrodh Leah nuepie aalkoelierehtimmiem vaeltiedh, jih vuelege maaksoeh.

Saemiedigkie aktem vijhtenjaepien saemien geervelierehtimmiem programmem maaksa, maam Saemien jolleskuvle jåhta. Desnie Saemien jolleskuvle gielearngigujmie laavenjostoe juktie

aalkoelierehtimmiem saemien gielesne faalehtidh geerve almetjidie. Saemien jolleskuvle lea studijiesoejkesjh dorjeme kuvvsjide, jñh hãalijh faalehte. Kuvvsjen mænngan dle studenth maechtieh eksamenem vaeltedh Saemien jolleskuvlesne. Saemien jolleskuvle aaj faageles bihkedimmiem vadteme barkijidie gielearngine. Prosjekte vyörtogs dããjrehtimmieh vadteme, jñh åtna dam goh læhkoes. Universiteete Tromsøsne aaj aktem plearoech laavenjostoem tseegkeme sãemies gielearngigujmie. Vããjnoe goh dah hijven illedahkh Leah bãateme dan åvteste almetjh åadtjoeh saemienkuvvsjem vaedtsedh hiejemesisjesne, seamma tñjen goh dah Leah studenth mah eksamenem jolleskuvlesne/universiteetesne vaeltiech, jñh studijepoengem dan åvteste åadtjoeh. Dan åvteste daate sãarhts geervelierehtimmie dan hijven orreme, dle tjuara tjirkedh dagkerh laavenjostoeh ihkuve beetnehdãarjoem åadtjoeh. Juktie gorredidh jñh evtiedidh saemien gielem dle vihkeles ihkuve jñh daajroes faalenassh gããvnesieh gusnie geerve almetjh nuepiem åadtjoeh saemien lieredh.

Studijiesiebrieh Leah vihkeles geervelierehtimmiesijjeh. Dah joe gellie jaepieh gieles- jñh kultuvrelierehtimmie giehtelamme. Saemiedigkie vuajna daah sijhtiech annje vihkeles årrodh saemien gieles- jñh kultuvrebarkosne. Joekoen sijjeh sjugniedidh gusnie maahta saemien nåhtadidh ovmessie kuvvsjine. Saemiedigkie vuajna daerpies aaj dej barkoem eevtjedh juktie gelliesãarhts kuvvsjefaalenassh jñh gielesijjeh utniehtidh.

Ulmie:

- Sjiehteladtme aalkoelierehtimmie saemien gielesne geerve almetjide desnie gusnie almetjh årroeh
- Jienebh laedtiech nuepiem åadtjoeh saemien lieredh

Strategijh:

- Barkedh ihke laavenjostoe ööhpehtimmieinstitutusjovni jñh gielearngi gaskem hijven mierietsiehkich åådtje
- Barkedh ihke saemien studijiesiebrieh hijven mierietsiehkich åadtjoeh

Gieleguedtijh

Gieleguedtijh aktem vihkeles rããllam utniech gosse edtja læhkoem lissiehtidh gieleguedtijjstie. Saemien gieleguedtijh vyörtogs daarjoem utniech saemien gielen biñre, jñh daerpies dam daajroem nåhtadidh gosse edtja saemien gielem evtiedidh. Jñjnñh bãeries almetjh Leah joekoen væjkele soptsestidh, stoerre baakoeveahkam utniech jñh dam saemien gielevuekiem gorredamme. Diñhte mij joekehte aktem gieleguedtijem jñh aktem mij gielem vielie byjjeslaakan liereme skuvlen tjirrñh, Leah gieleguedtijje gãvla jñh daajra mah baakoeh jñh diejvesh mejtie satne edtja vihties tsiehkine nåhtadidh. Juktie gielen bãetijen aejkien gorredidh dle vihkeles dan jñjnñh almetjh goh gãarede gielem lierich gieleguedtijjstie. Gieleguedtijh akte stoerre vierhtie maam byöroe vielie nåhtadidh, dovne lierehtimmien jñh dotkemen sisnjeli, jñh ektiedahkosne noeri jñh voeresi gaskem.

Gieleguedtijh aerpievuekien saemien jielemi sisnjeli, goh jãartaburrie, bãatsoe, miehtjie jñh gööleme vihkeles daajroem utniech saemien gielen, aerpievuekien jñh aarvoej biñre. Gieles Leah aerpievuekien mietie nænnoes orreme aalkoejielemi sisnjeli, jñh dah ovmessie jielemh aktem joekoen vihkeles rããllam åtneme goh guedtijh saemien gieleste jñh aerpievuekien daajroesertiestimmeste. Naemhtie dle gieles aalkoejielemi sisnjeli ij ajve vyörtogs saemien gieleevtiedimmien gaavhtan, men aaj vihkeles juktie aerpievuekien saemien aarvoeh jñh daajroeh guhkiebasse sertiestidh. Daan sjiekenisnie dle joekoen vihkeles gorredidh jñh evtiedidh dam rããllam aerpievuekien saemien jielemh utniech goh gielelierehtimmiesijjeh, guktie maahta gielem jñh vihkeles aarvoeh gorredidh jñh sertiestidh bãetijen aejkien.

Ulmie:

- Gieleguedtjijh eadtjohkelaakan åtnasuvviejh juktie gielem sertiestidh, dovne byjjes jih ovbyjjes sijjine

Strategijh:

- Gieleguedtjijh åtnasuvviejh goh eadtjohke vierhtie gieledierhtimmesne jih ovmessie gielesijjine
- Barkedh ihke skuvlh jih maanagierth maechtich vielie aerpievuekien jielemigujmie laavenjostedh gielesertiestimmiesijjiej bijre.

Barkoesuerkie 4: Åtnoe saemien gieleste

Riektes nuepieh saemien nåhtadidh byögkeles jih privaate tsiehkine leah joekoen vihkeles gosse barkeminie åtnoem saemien gieleste lissiehtidh. Daan biejjien ij leah nuekies saemiengieleldh faalenassh siebriedahkesne, jih gieleutnijh dååjrieh dah eah dan gellie nuepieh utnieh saemien nåhtadidh. Saemiedigkie ij leah madtjeles daejnie tsiehkine. Vihkeles gielen bætijen aejkien gaavhtan saemien giele tjarke læssene gaajhkine siebriedahkesuerkine.

Voerkes åtnoe saemien gieleste

Dah ellen jeenjemes saemiengieleldh geerve almetjijh leah guektien- jallh gelligieledh. Aktene gielebyjresisnie gusnie jienebelåhkoegiele dihte veakasahkommes sjædta, desnie daerpies daajroem jih voerkesvoetem gieleveeljemem bijre eevtjedh. Eevre vihkeles dan saemien gielen bætijen aejkien gaavhtan, dihte guektiengieleldh almetje veeljie saemien nåhtadidh dan gelline tsiehkine goh gåarede. Juktie gieleveeljemem aelhekebe darjodh dle aaj joekoen vihkeles dihte aktengieleldh almetje mij jienebelåhkoegielem soptseste, guarka mannasinie dihte guektiengieleldh almetje dam aktem gielem veeljie. Dastegh edtja iktegesth dam gielem veeljedh maam gaajhkesh guarkah, dle ij dan jijnjijh nuepieh sjidh saemien nåhtadidh.

Juktie saemien gielen bætijen aejkien gorredidh, dle tjuara gielem veeljedh jih dam hiejesne nåhtadidh jih dam boelveste boelveste sertiestidh. Aaj daerpies giele åtnasåvva jienebinie sijjine siebriedahkesne. Dellie tjuara siebriedahkem hijvenlaakan soejkesjidh, jih dovne byögkeles jih privaate institusjovnh, jih aaj fiereguhte gieleutnije tjuerich sijjen barkoem lissiehtidh. Tjuara tjerkebe vuerkiehtidh ihke vihkeles saemien nåhtadidh jienebinie tsiehkine. Fiereguhte gieleutnije, politihkerh, institusjovnh jih byögkeles reereme tjuerich *veeljedh* saemien nåhtadidh.

Fiereguhten gieleutnijen akte stoerre diedte, men Saemiedigkie sæjhta aaj stuerebe diedtem biejedh institusjovnde jih politihkeridie. Saemien institusjovnh jih politihkerh leah åvteguvviejh saemien siebriedahkesne jih stoerre faamoem utnieh. Dah tjuerich sijjen diedtem buerebe sjåahkedh jih saemien vielie nåhtadidh, jih jienebinie tsiehkine, jih seamma aejkien aktem stuerebe goerkesem gielegorredimmien bijre utnedh. Daate sæjhta jiehtedh Saemiedigkie aaj tjuara tjerkebe leavloem biejedh saemien gielese sov biejjieladtje barkosne. Meediya aktem joekoen vihkeles råållam åtna goh gielevæjsere. Voerkesvoete åtnoen bijre saemien gieleste sæjhta viehkiehtidh gielen staatusem bijjedidh. Saemien tjuara akte giele årrodh maam dovne fierhte almetje jih institusjovnh nåhtadieh. Daate sæjhta åtnoem lissiehtidh saemien gieleste, jih gielen staatusem jihaarvoen bijjedidh.

Daan sjiekenisnie dle vihkeles tjierstedidh saemich mah eah leah åådtjeme saemien lieredh, tjuerich aktem barkoem darjodh juktie gielem bååstede vaeltedh. Saemiedigkie sæjhta tjerkebe tjierstedidh ihke lea vihkeles gielem lieredh geerve aalterisnie. Saemiedigkie ij maechtich fierhten almetjen privaate

gïeleåtnoem stuvredh, men Saemiedigkie sæjhta barkedh ihke hijven gïelelierehtimmienuepieh jïh hijven gïelesijjïeh gååvnesieh.

Ulmie:

- Saemien gïele eadtjohkelaakan åtnasåvva gaajhkine siebriedahkesuerkine

Bielieulmie:

- Akte positijve vuajnoe åtnose saemien gïeleste

Strategijh:

- Institusjovngujmie jïh siebriegujmie ektine stuerebe voerkesvoetem tseegkedh ihke lea daerpies saemien nåhtadidh, dovne njaalmeldh jïh tjaaleldh
- Barkedh ihke institusjovnh jïh siebrieh sijjen maahtoem saemien gïelesne jïh kultuvresne lissiehtieh

Saemien gïelejarngh

Saemien gïelejarngh aktem vihkeles råållam utnieh juktie saemien gïelem evtiedidh. Dah leah joekoen vihkeles voengese, jïh jïjnïh darjomh sjugniedieh sijjen dajvine. Gïelejarngh leah akte dejstie Saemiedigkien vihkielommes laavenjostoeuejmijste dejnie ovmesse gïeledajvine. Gïelejarnghide akte haesteme gosse eah mierietsiehkide åvtese daejrieh. Dïhte vuarjasjimmie gïelejarnghijste, maam Norut Alta darjoeji gïjren 2012, vuesehte daerpies lissiehtamme ekonomeles jïh almetjen vierhtiejgujmie.

Saemiedigkie aktem buerebe diedtejoekedimmiem jïh iktedimmiem gïeleraåjvarimmijste sæjhta, jïh daan sjïekenisnie gïelejarnghide vuajna goh iemie laavenjostoeuejmïeh. Saemien gïelejarngh stoerre nuepieh utnieh saemien gïelem vijriesåbpoe evtiedidh.

Saemiedigkie aarebi tjïelkestamme ihke daerpies aktine lissiehtamme dorjemassine tjiehpieslidteratuvreste, learoevierhtijste jïh gïeleteknologeles dirregijstie, jïh vuajna daam aktene lihke ektiedimmesne gïelejarnghigujmie. Dellie gïelejarngh jïh lierehtimmieinstitusjovnh aaj daarpesjïeh vielie laavenjostedh. Aaj daerpies aktine lihkebe laavenjostojne gaskem gïelejarngh jïh aerpïevuekien jïelemh, juktie evtiedidh jïh eevtjedh åtnoem aerpïevuekien daajroste jïh terminologijste. Saemiedigkie åtna gïelejarngh goh iemie aktöörh juktie orre gïelejarngh tseegkedh, jïh daaletje gïelesijjïeh saemien gïeese vijriesåbpoe evtiedidh. Doh learoevierhtieh mejtie gïelejarngh lea gïelelierehtamman evtiedamme, stoerre aarvoem utnieh jïh byöroeh olkese bætedh guktie gaajhkesh maechtïeh dejtïe nåhtadidh. Nedteportale Ovttas.no lea akte iemie sijjïe aaj gïelejarngh materijellese jïh bæjhkoehimmide.

Ulmie:

- Eadtjohke jïh jïelijes saemien gïelejarngh

Strategijh:

- Gïelejarnghine ektine vuartasjidh maam dah maechtïeh darjodh juktie saemien gïelem vijriesåbpoe evtiedidh

- Barkedh ihke gielejarngh ihkuve jih daajroes beetnehdaarjoeöörnegh åadtjoeh.

Gielesijjeh

Jis saemien giele edtja gorresovvedh jih vijriesåbpoe evtiesovvedh dle gielesijjeh tjuerich gååvnesidh gusnie gielh raaktan åtnasuvvieh. Ij maectieh intensjovvide jaksedh akten saemien gielen bijre mij edtja aarkebiejjien gieline årrodh, dan guhkiem ij gåaredh gielide nåhtadidh aarkebiejjien jieliedisnie, gosse byögkelsvoetine govlesadta jallh mubpiejgumie govlehtalla. Gellene lehkesne saemien giele ij leah akte iemie bielie aarkebiejjien jieliedistie, jih vaenie sijjeh gååvnesieh gusnie giele åtnasåvva. Gielesijjeh leah vihkeles dirregh juktie gaavnedimmiesijjeh sjugniedidh, gusnie maahta saemien govledh jih vuejnedh. Joekoen vihkeles daejnie dajvine gusnie saemien ij leah jienebelåhkoegiele.

Tjuara sjiehteladtedh guktie maahta saemien eensilaakan nåhtadidh siebriedahkesne, goh sijjeh jih gaavnedimmiesijjeh maanide, noeride jih geervide. Gielebiesieh leah hijven råajvarimmieh orreme juktie gielelierehtimmiem eevtjedh. Dååjrehtimmieh åarjelsaemien dajveste vuesiehtieh maanah jih noerh saemien verkebe lierich gosse gielebiesine orreme.

Maanide jih noeride mah lierehtimmiem saemiengielesne åadtjoeh skuvlesne, bielemen naan sjiere gieledh daarjoe voengesne, dle gielebiesie eevre vihkeles gieleevtiedimmien gaavhtan. Daan biejjien dagkerh faalenassh leah prosjekti tjirrh, jih eah leah ihkuve faalenassh. Sæjhta daerpies årrodh vuarjasjidh mejtie gielebiesieh byöroeh meatan vaaltasovvedh goh akte bielie dehtie siejhme lierehtimmiefaalenasseste, jih meatan vaaltasovvedh nænnoestamme mierine. Dam aaj Saemiedigkiebievnesisnie lierehtimmien jih ööhpehtimmien bijre digkede.

Ulmie:

- Gelliesåarhts gielesijjeh saemien gielese

Strategijh:

- Barkedh ihke hijven gielesijjeh evtiesuvvieh mah leah goh gieledh daarjoe voengesne

Saemien gielem våajnoes darjodh byögkeles tjiehtjielisnie

Saemien våajnoes sjædta tjaalegegïelen tjirrh. Dannasinie vihkeles sjiehteladteh lissiehtamme åtnose tjaalegegïeleste. Jallhts dah båarasommes tjaalegh saemien gielesne leah gellie tjuetien jaepien båeries, dle akte naa orre fenomene dah saamastallije almetjh eelkin tjaaleldh saemien nåhtadidh, voestegh goh lohkemegiele mænngan dah religijjöose tjaalegh olkese böötin. 1970- låhkoen raejeste dle akte stoerre lissiehtimmie saemiengieledh lidteratuvreste eelki, men easkah gosse saemien ööhpehtimmiegieline sjïditi maadthskuvlesne, dle akte buerebe våarome sjïditi saemien tjaalegegïeline nåhtadidh, dovne goh lohkeme- jih tjaelemegiele. Gosse jïtsh saemien learoesejkesjh gaajhkide skuvlefaagide sjiehtesji 1990-låhkoen minngiegietjesne, dle saemien tjaalegegïeleevtiedimmie aktem orre skraejriem åadtjoeji, mij learoehkide aktem hijven våaromem vedti saemien tjaaleldh nåhtadidh. Saemien gielem våajnoes darjodh lea akte haesteme dan åvteste tjaalegegïelen histovrije lea naa ånehks skuvleektiedimmesne, jih naa stoerre joekehtsigumie dejtie ovmessie gieledåehkide.

Saemien gielem våajnoes darjodh lea dovne akte ulmie jih akte vierhtie. Giele våajnoes sjædta sjiltadimmien, tjeahpoen, tjaatsegi, hiejmesejroej jih teekstadimmien tjirrh. Akte våajnoes giele lea akte vihkeles viehkievierhtie gielelierehtimmesne, seamma tïjen dle giele aaj stuerebe staatusem åådtje.

Saemien sijjenommh nåhtadidh jìh vâajnoes darjodh leah akte vihkeles gïele- jìh kultuvreskreejrije râajvarimmie. Vihkeles saemien sijjenommh öörneldihkie vihtesjadtedh jìh tjöönghkedh, joekoen dejnie dajvine gusnie jìjnìh saemien nommh fââtesieh. Daan sjïekenisnie dle vihkeles aktem saemien nommeffaageles vâarhkoem tseegkedh, guktie alhkie sjædta nommide gaavnedh.

Meedija jìh lidteratuvre gïelem tsevsieh, dannasinie vihkeles saemien lidteratuvre olkese bâata mij dovne hijven gïelem âtna, jìh seamma tijjen lea aalteredâahkan sjiehtedamme jìh lohkemelastoem skreejrie. Meedijan rââlla lea vihkeles siebriedahkesne, jìh dan âvteste aktem stoerre diëdtem âtna gïelem vuesiehtidh, hijven gïelem nåhtadidh, jìh faalenassh vedtedh mah gïeleâtnoem skreejrieh jìh eevtjeh. Filmh maanide jìh noeride leah vihkeles bieljelæjjah gïeleste. Filmh saemien gïeleveeljeminie jìh filmh saemien teeksteveeljeminie sijhtieh dannasinie vihkeles ârrodh maanaj gïeleevtiedimmien gaavhtan. Saemiedigkie vuajna daerpies aktine noerhtelaanti laavenjostojne, Saemien parlamentarihkeles raerien jìh noerhtelaanti saemieministeri tjïrrh, ihke saemiein gïele stuerebe sijjiem ââdtje tv-kanaaline, dvd-filmine jìh gaskeviermiesæjrojne mah leah maanide jìh noeride sjiehtedamme.

Ulmie:

- Saemien gïele âtnsâvva jìh lea vâajnoes gaajhkine sijjine siebriedahkesne

Strategijh:

- Saemien gïelem jìh kultuvrem vielie vâajnoes darjodh
- Vielie lidteratuvre, jienebh plaerieh jìh tjaalegh saemien gïelesne
- Vielie tjaaleldh saemien gïele digitaale meedijinie.

Ekonomieles jìh reereles konsekvensh

Daate biëvnese daerpiesvoetide jìh haestiemidie tjoevkede mah siebriedahkesne gââvnesieh, jìh raeriestimmieh buakta mah edtjeh tsiehkem saemien gïelese bueriedidh. Viehkine daehtie biëvnesticie, jìh akten hijven dijalogen tjïrrh voernges âejvieladtjigujmie, dle Saemiedigkie veanhtede dah ekonomieles mierieh saemien gïeleevtiedâmman Nöörjesne tjarke læssanieh. Saemiedigkie ojhte veanhta dah voernges âejvieladtjìh mietieh dejtie ulmide mah leah biëjesovveme, guktie Saemiedigkie jìh jeatjah aktöörh dejtie ekonomieles jìh reereles mieride âadtjoeh mah leah daerpies jis edtja staatusem jìh âtnoem saemien gïeleste bijjiedidh.

Saemiedigkie ojhte daajra daate biëvnese stoerre jarkelimmieh kreava. Tjuara laakh jarkelidh, faamoem jìh diëdtem tjïelkestidh. Seamma tijjen dle ekonomieles vierhtieh tjuerieh læssanidh, goh joe neebneme. Dah jarkelimmieh mejtie Saemiedigkie daesnie raereste, jarkelimmieh sjugniedieh jienebinie laakine, mah joekehts gielereaktah vedtieh saamastallije almetjidie. Aaj akte jarkelimmie faamosne sjædta, dovne Saemiedægkan jìh jeatjah aktööride. Daate akte stoerre barkoe mij aktem veele giëhtjedimmieh kreava. Dannasinie Saemiedigkie raeriestamme aktem byögkeles moenehtsem tseegkedh (SaOU), lihtsegigujmie Reerenasseste jìh Saemiedigkeste. Daan moenehtsen mandaate tjuara ârrodh salkehtidh, jìh raeriestimmieh buektedh jarkelimmiej bijre laakine jìh faamosne mah leah saemien gielen bijre. Vijriesâbpoe dle moenehtse tjuara mierietsiehkide, diëdtem jìh iktedimmieh saemien gielerâajvarimmijste giëhtjedidh, jìh raeriestimmieh buektedh jarkelimmide. Tsihkestahta Saemiedigkie mandaatem dorje moenhtsasse.

Saemiedigkien fierhten jaepien budsjedten tjirrh sæjhta bievneseinie vijriesåbpoe barkedh, gusnie sæjhta råajvarimmieh prijoriteradidh dej sjiere ulmiej nuelesne. Saemiedigkieraerie sæjhta vuarjasjidh dahkoesoejkejsh darjodh muvhtide barkoesuerkijste. Bievnesein akte guhkies perspektijve, jih sæjhta iemie årrodh bievnesein giehtjedidh golme- njieljie jaepiej mænngan juktie vuarjasjidh mejtie Saemiedigkie lea dejtie ulmide jakseme mejtie bievnesein bieje.

Lidteratuvrelæstoe

1. Grunnloven. LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814
<http://www.lovdato.no/all/hl-18140517-000.html>
2. Sameloven. LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold
<http://www.lovdato.no/all/hl-19870612-056.html>
3. Opplæringslova. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa
http://www.lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-19980717-061.html&emne=OPPL%26C6RINGSLOV*&
4. Barnehageloven. LOV 2005-06-17 nr 64: Lov om barnehager
<http://www.lovdato.no/all/hl-20050617-064.html>
5. Forskrift om endring i forskrift om fosterhjem
http://lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0226.html&emne=fosterhjem*&
6. Forskrift om endring i forskrift om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling
http://lovdato.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/ltavd1/filer/sf-20120315-0227.html&emne=barneverninstitusjon*&
7. Stadnamnlova. LOV 1990-05-18 nr 11: Lov om stadnamn
<http://www.lovdato.no/all/hl-19900518-011.html>
8. FNs konvensjon om barnets rettigheter . (FNs barnekonvensjon) Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller.
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
9. FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 16. desember 1966. Ratifisert av Norge 13. september 1972. Trådte i kraft 23. mars 1976.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2004/iccpr.html?id=88149>
10. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Vedtatt av ILOs generalkonferanse 27. juni 1989. Ratifisert av Norge 20. juni 1990. Trådte i kraft 5. september 1991.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/midtspalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o.html?id=451312>
11. Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk. Vedtatt av Europarådet i 1992. Ratifisert av Norge i 1993. Trådte i kraft 1. mars 1998.
<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (Engelsk versjon)
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf (Norsk oversettelse - ikke offisiell)

12. FN's erklæring om urfolks rettigheter. Vedtatt av FN's generalforsamling 13. september 2007.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/internasjonalt_urfolksarbeid/fns-erklaring-om-urfolks-rettigheter1.html?id=629670
13. Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe 26. oktober 2005.
http://www.regjeringen.no/Upload/AID/temadokumenter/sami/sami_samekonvensjon_norsk.pdf
14. Sametingsrådets politiske tiltredelseserklæring. Politisk plattform for flertallsrådet i Sametinget for perioden 2009-2013.
<http://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Organisasjonsstruktur/Sametingsraadet>
15. Sametinget (2012): *Sametingets budsjett 2012*.
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
16. Sametinget (2011): *Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (sak SP 11/11)*
http://innsyn.e-kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2011003617&dokid=303959&versjon=7&variant=A&
17. *Samarbeidsavtale mellom Sametinget og kommuner og fylkeskommuner om bruken av tospråklighetsmidlene 2012*
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
18. *Samarbeidsavtale mellom Sametinget og fylkeskommuner*
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
19. Fornying-, administrasjons- og kirke departementet (2011): *Handlingsplan for samiske språk (2009-2013)*.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/handlingsplan-for-samiske-sprak-.html?id=563658
20. James Anaya FN's spesialrapportør om urfolks rettigheter (2011): *Rapport om situasjonen for samer i Norge, Sverige og Finland* (engelsk versjon)
<http://unsr.jamesanaya.org/country-reports/the-situation-of-the-sami-people-in-the-sapmi-region-of-norway-sweden-and-finland-2011>
21. Sámi allaskuvla (2012): *Samiske tall forteller 5*. Rapport1/2012. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
22. Samisk Nærings- og Utredningssenter (2000): *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter*. Rapport. Tana, SEG.
23. Rasmussen, Torkel (2005): *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegiellaid demografiija ja buohvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehtta
24. Solstad, Karl Jan (red.) (2012): *Samiske språkundersøkelse 2012*. NF-rapport nr. 9/2012. Bodø: Nordlandsforskning
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
25. Butenschøn, Nils A. (2012): *Langs lange spor - om samisk forskning og høyere utdanning*. Oslo: Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning.

http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/rapporter/Langs_lange_spor.pdf

26. Angell, E, Varsi Balto, A. M., Josefsen, E, og Pedersen, P, og Nygaard, V (2012): *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Rapport 2012:5. Alta: Norut.
<http://www.norut.no/alta/Norut-Alta-Alta/Publikasjoner/Rapporter/Kartlegging-av-samisk-perspektiv-i-kommunesektoren>
27. Nygaard, V, Varsi Balto, A. M, Solstad, M, Solstad, K. J (2012): *Evaluering av samiske språksentre 2012*. Raport 2012:6. Alta:Norut.
<http://www.sametinget.no/Dokumenter>
28. Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000): *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler*. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.
<http://www.nibr.no/filer/2000-17.pd>
29. Andersen, Svanhild ja Strömrgren, Johan (2007): *Sámelága giellanjuollggadusaid evalueren*. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
<http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Evaluering%20av%20samelovens%20spr%C3%A5kregler.pdf>
30. Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettsystemet. En undersøkelse om språklige og kulturelle barrierer i samhandlingen mellom samiske brukere og rettsystemet i Finnmark*. Tana: ČálliidLágádus.
31. Eira, Inger Marie Gaup (2001): *Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning*. Utredning nr. 3 2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt
32. Pettersen, Torunn og Johanne Gaup (2001): *Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.
http://www.samit.no/Elekdok_Utred2001-01_Sami_Off_Info.pdf
33. Sametingets språkstyre (2004). *Bruken av samiske språk . Undersøkelse*. Guovdageaidnu : Sametinget
34. Sametingets språkstyre (2008). *Bruken av samiske språk . Undersøkelse*. Guovdageaidnu : Sametinget.
35. Samediggi (2004). *Sámegiella lea čaffat! Sámediggeráđi diedáhus sámegiela birra*. Kárášjohka: Sámediggi.
36. SOU 2006:19: *Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket Slutbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
http://www.jokkmokk.se/Filer/Utvecklingsenheten/Minoritetsspr%C3%A5k/Att_aterta_mitt_sprak_1.pdf
37. King, Jeanette. 2001. "Te Kōhanga Reo. Māori Language Revitalization" I Hinton, Leanne og Ken Hale (red) *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press. S. 119–128.
38. Morris, Delyth (red.) (2010): *Welsh in the Twenty-First Century*. Cardiff: University of Wales Press.'
39. St. meld. nr. 28 (2007-2008) *Samepolitikken*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet
<http://www.regjeringen.no/pages/2077889/PDFS/STM200720080028000DDDPDFS.pdf>